

सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या
अखत्यारीत असलेल्या रुग्णालयातील
आहार सेवा पुढे सुरु ठेवण्यासाठी
प्रशासकीय मंजूरी देणेबाबत...

**महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग**

शासन निर्णय क्रमांक: प्रशामा २०२५/प्र.क्र.१७१/रुशआ-१ (ई.क्र १२५०७३१)

०८ वा मजला, गोकुळदास तेजपाल रुग्णालय संकुल इमारत,

लोकमान्य टिळक मार्ग, मुंबई-४०० ००१.

दिनांक: २९ ऑक्टोबर, २०२५.

वाचा:-

१. शासन निर्णय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग क्र. संकीर्ण-२०१८/प्र.क्र.१८३/आरोग्य-३, दि. २३.०८.२०१९.
२. शासन निर्णय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग क्र. संकीर्ण-२०२१/प्र.क्र.३०१/आरोग्य-३, दि. ०२.१२.२०२१
३. शासन निर्णय, सार्वजनिक आरोग्य विभाग क्र. संकीर्ण-२०२४/प्र.क्र.३९/आरोग्य-३, दि. ०५.०६.२०२४
४. सहसंचालक, आरोग्य सेवा रुग्णालये राज्यस्तर, मुंबई यांचे पत्र क्र. आसेआ/कक्ष-३/टे-९/आहार सेवा/प्रमा/१००४३/२५, दि. २२.०५.२०२५ व दि. ३१.०७.२०२५ दि. ०५.०९.२०२५ व दि. ०७.१०.२०२५ (१४२९६-९७)

प्रस्तावना:-

राज्यातील नवनिर्मित झालेल्या एकूण १९ आरोग्य संस्थांना कंत्राटी आहार सेवा सुरु करण्याकरीता संदर्भाधिन-३ येथील दि. ०५.०६.२०२४ च्या शासन निर्णयान्वये प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली होती. तरी सद्यस्थितीत ICMR २०२० च्या मानके विचारात घेऊन संदर्भाधिन क्र.३ येथील दि. ०५.०६.२०२४ चा शासन निर्णय अधिक्रमित करून सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या अखत्यारीत असलेल्या एकूण ५५६ रुग्णालयातील आहार सेवा सुरु ठेवण्यासाठी वाचा येथील क्र. ४ च्या पत्रान्वये सादर केलेल्या प्रस्तावान्वये सन २०२५-२६ ते २०२७-२८ या तीन वर्षाकरिता आहार सेवा उपलब्ध करून घेण्यासाठी येणाऱ्या अंदाजित वार्षिक रु. ९२,९७,८९,७५९/- (अक्षरी रूपये ब्याणव कोटी सत्त्याणव लक्ष एकोणनव्वद हजार सातशे एकोणसाठ फक्त) (जीएसटी सह) इतक्या रकमेस प्रशासकीय मान्यता देण्याचा सुधारीत शासन निर्णय निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधिन होती. याबाबत पुढीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात येत आहे.

शासन निर्णय:-

यापूर्वीचा क्र. संकीर्ण-२०२४/प्र.क्र.३९/आरोग्य-३ दि. ०५.०६.२०२४ चा शासन निर्णय अधिक्रमित करून सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या अखत्यारीत सध्या कार्यरत असलेले ग्रामीण रुग्णालये, उपजिल्हा रुग्णालये, सामान्य रुग्णालये, स्त्री रुग्णालये, जिल्हा रुग्णालये असे एकूण ५५६ रुग्णालयांसाठी ICMR-२०२० मधील मार्गदर्शक तत्वानुसार आहार सेवा पुरविण्यात येणार आहे. सदर आहार सेवा रु १४५/- प्रती रुग्ण प्रती दिवस खर्च गृहीत धरून ई-निविदा प्रक्रिया राबविण्याकरीता तसेच सन २०२५-२६ ते २०२७-२८ या तीन वर्षाकरिता आहार सेवा उपलब्ध करून घेण्यासाठी येणाऱ्या अंदाजित वार्षिक रु. ९२,९७,८९,७५९/- (अक्षरी रूपये ब्याणव कोटी सत्त्याणव लक्ष एकोणनव्वद हजार सातशे एकोणसाठ

फक्त) (जीएसटी सह) इतक्या अंदाजित रकमेस खालील अटी व शर्तीच्या अधिन राहून प्रशासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

सध्या राज्यात कार्यान्वित असलेल्या एकुण ५५६ आरोग्य संस्थांकरीता रु.१४५ प्रति रुग्ण प्रती दिवस याप्रमाणे परिमंडळ निहाय खालीलप्रमाणे आहार सेवेचा खर्च अपेक्षित आहे.

Name of Circle	Total Beds	IPD	Total ALOS	Rate	Total Amount (४*५)
१	२	३	४	५	
अकोला मंडळ, अकोला	५१०५	४४८६८८	९८३०१४.८२	१४५	१४२५३७१४८.९०
छत्रपती संभाजीनगर मंडळ, छत्रपती संभाजीनगर	२५८०	२१३७६७	३६५८८९.२८	१४५	५३०५३९४५.६०
कोल्हापूर मंडळ, कोल्हापूर	२८८०	११८२००	२६२३३७.१३	१४५	३८०३८८८३.८५
लातूर मंडळ, लातूर	३५९०	२६७२८५	५२८३०८.११	१४५	७६६०४६७५.९५
मुंबई मंडळ, ठाणे	३३०७	१९१९९३	४६१५२७.७३	१४५	६६९२१५२०.८५
नागपूर मंडळ, नागपूर	४५४४	२६१०६३	६१५९९२.१७	१४५	८९३१८८६४.६५
नाशिक मंडळ, नाशिक	५८६५	३३९३३९	६६५२४०.९१	१४५	९६४५९९३१.९५
पुणे मंडळ, पुणे	३६६२	१९०१६०	४६५०४१.१५	१४५	६७४३०९६६.७५
एकूण					६३०३६५९३८.५०

वरील आहार सेवेमध्ये येणारा मुळ खर्च व त्यामध्ये येणारा इतर खर्च खालीलप्रमाणे

अ.क्र.	देयकाची गणना	एकूण रक्कम
१	प्रस्तावाची एकुण रक्कम कच्चा माल	६३,०३,६५,९३८.५०
२	२० टक्के अतिरिक्त खर्च (बनविण्यासाठी लागणारे मनुष्यबळ+वीज, गॅस + इतर यंत्रणा+वाहतूक खर्च इ)	१२,६०,७३,१८७.७०
३	५ टक्के अधिक नफा	३,१५,१८,२९६.९३
अ)	एकूण	७८,७९,५७,४२३.१३
ब)	एकूण अ वर GST १८ टक्के	१४,१८,३२,३३६.१६
	एकूण (अ+ ब)	९२,९७,८९,७५९.२९

२. ICMR-२०२० मधील तरतूदी विचारात घेता, सोबत जोडलेल्या अनुक्रमाणिका मधील भाग-१ (बालरुग्ण सर्व) भाग-२ (प्रौढरुग्ण सर्व) नुसार आयुक्तालयाने सादर केलेल्या तरतूदीनुसार पुरवठादाराने रुग्णालयाच्या मागणी प्रमाणे आहार सेवेचा पुरवठा करणे बंधनकारक राहिल.

३. परिशिष्ट “१ ” ते “१९ ” मध्ये नमुद केल्यानुसार रुग्णांना दि.२३ एप्रिल,२०१९ आणि ICMR नी सन २०२० नुसार केलेली सुधारीत मानकानुसार भारतीय रुग्णांची जीवनशैली विचारात घेवून विविध वयोगटानुसार व विविध आजारांना अनुकूल असलेला आहार याचा अभ्यास करून रुग्ण आहारात बदल केलेला आहे. त्यानुसार ICMR यांनी सन २०२० च्या मानकानुसार पोषक असा आहार देणे क्रमप्राप्त आहे. खालील अटी व शर्तीनुसार आहार सेवेस मान्यता प्रदान करण्यात येत आहे.

- १) दर तीन महिन्यांनी कंजाटदारांनी आहार विभागातील कर्मचाऱ्यांची वैद्यकीय तपासणी करून घ्यावी.
- २) सर्व लहान मोठी भांडी कंजाटदारांनी पुरवावी.

- ३) कंजाटदाराने Bed to Bed रुग्णांना आहार देण्यात यावा. सदर बाबत वॉर्ड इनचार्जनी देखरेख करावी.
- ४) आहारतज्ञांनी परिसेविके सोबत नियमित आहार वितरण व हाताळणी, स्वच्छता, नियमित वॉर्ड तपासणी करावी.
- ५) कंजाटदाराने प्रत्येक वॉर्ड साठी मोजमाप प्रमाणके पुरविण्यात यावीत.
- ६) प्रत्येक महिन्याला कच्च्या मालाची तपासणी आरोग्य प्रयोगशाळेकडून व्हावी. रोज उपयोगात येणा-या कच्च्या मालाची गुणवत्ता आहार तज्ञांकडून तपासून घ्यावी. रुग्णांना देण्यात येणारा आहार पोषक घटक व गुणवत्ता युक्त असणे आवश्यक आहे.

४. आहार सेवेचे दैनंदिन वेळापत्रक २३ एप्रिल, २०१९ आणि ICMR नी सन २०२० नुसार केलेली सुधारीत मानकानुसार खालीलप्रमाणे आहे.

“अनुक्रमाणिका”

अ.क्र.	आहाराचे नाव	नविन परिशिष्ट क्र.
	भाग १ (बालरुग्ण सर्व)	
१	स्तनपानावरील शिशुचा आहार	१
२	स्तनपानावरील शिशुचा आहार विवरण	१अ
३	स्तनपान उपलब्ध नसलेल्या शिशुचा आहार	२
४	स्तनपान उपलब्ध नसलेल्या शिशुचा आहार विवरण	२अ
५	बालरुग्ण संपूर्ण आहार	३
६	बालरुग्ण संपूर्ण आहार विवरण	३अ
७	अतिप्रथीनयुक्त पुरक आहार (बालरुग्ण, कर्करोग, जळीतरुग व क्षयरोग)	४
८	स्तनपान असलेले व नसलेल्या बालकांचा शस्त्रक्रियेनंतरचा पातळ आहार(सीएसडी)	५
९	स्तनपान असलेले व नसलेल्या बालकांचा शस्त्रक्रियेनंतरचा पातळ आहार (सीएसडी) विवरण	५अ
१०	बालरुग्ण पातळ आहार	६
११	बालरुग्ण पातळ आहार विवरण	६अ
१२	शिशुचा संपूर्ण आहार ७ ते १२ महिने (नविन)	७
१३	शिशुचा संपूर्ण आहार ७ ते १२ महिने आहार वाटप विवरण	७अ
१४	प्रवर्ग बालरुग्ण ताक आहार (अतिसार रुग्ण)	८
१५	प्रवर्ग बालरुग्ण ताक आहार (अतिसार रुग्ण) विवरण	८अ
	भाग २ (प्रौढरुग्ण सर्व)	
१६	संपूर्ण आहार प्रौढरुग्ण पुरुष स्त्री	९

१७	संपूर्ण आहार प्रौढरुग्ण पुरुष स्त्री आहार वाटप विवरण	९अ
१८	अतिप्रथीनयुक्त पुरक आहार (प्रौढरुग्ण, कर्करोग, क्षयरोग व जळीतरुग्ण)	१०
१९	पातळ आहार, ताकआहार व हलका आहार (पुरुष व स्त्री) शस्त्रक्रिया, क्षयरोग, कर्करोग आणि अतिदक्षता	११
२०	पातळ आहार, ताकआहार व हलका आहार (पुरुष व स्त्री) शस्त्रक्रिया, क्षयरोग, कर्करोग आणि अतिदक्षता (वाटप विवरण)	११अ
२१	प्रौढ मनोरुग्ण आहार (पुरुष स्त्री)	१२
२२	प्रौढ मनोरुग्ण आहार (पुरुष स्त्री) विवरण	१२अ
	भाग ३ उपचारात्मक आहार (नवीन)	
२३	मधुमेह, हृदयरोग आहार (पुरुष स्त्री)	१३
२४	मधुमेह, हृदयरोग आहार (पुरुष स्त्री) आहार वाटप विवरण	१३अ
२५	मुत्रपिंड विकार, डायलिसीस आहार	१४
२६	मुत्रपिंड विकार, डायलिसीस आहार वाटप विवरण	१४अ
२७	राईल्स टयुब फिड	१५
२८	राईल्स टयुब फिड वाटप विवरण	१५अ
	भाग ४ पोषण पुनर्वसन केंद्र	
२९	एफ-७५	१६
३०	एफ-१००	१७
३१	प्रमाणित पौष्टिक बाळ आहार	१८
३२	प्रमाणित प्रौढ पौष्टिक आहार	१९

भाग १ (बालरुग्ण सर्व)
परिशिष्ट - १ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
प्रवर्ग - स्तनपानावरील शिशुचा आहार (आय. बी. एफ.)

खाद्यपदार्थाचे नाव	शिशु आहार-१ (०-६ महिने) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	शिशु अहार-२ (७-९ महिने) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	शिशु आहार-३ (१०-१२ महिने) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)
आईचे दुध	स्तनपान	स्तनपान+	स्तनपान+
तृणधान्य/सोजी	स्तनपान	१०	१५
तांदुळाचा रवा	स्तनपान	१०	१५
डाळ/उसळ	स्तनपान	-	-
मूगडाळ	स्तनपान	५	५
पालेभाजी	स्तनपान	२०	३०
कंदभाजी	स्तनपान	१०	२०
फळे			
केळी	स्तनपान	१००	१००

पपई/मोसमी फळ	स्तनपान	५० ग्रॅम	१०० ग्रॅम
दुध	स्तनपान	२०० मिली	२०० मिली
तेल	स्तनपान	१०	१५
साखर	स्तनपान	२०	२५
प्रथिने (ग्रॅम)	-	१.२ ग्रॅम/किलो वजन	१.२ ग्रॅम/किलो वजन
उष्मांक(किलोकॅलरी)	-	८० कि.कॅ/किलो वजन	८० कि.कॅ/किलो वजन

टिप :- १. शिशुला ६ महिनेपर्यंत निव्वळ स्तनपान द्यावे.

२. ७ ते ९ महिनेपर्यंत शिशुला स्तनपान सोबत साधारण घट्ट स्वरुपात आहारकाळजीपूर्वक द्यावा.

३. १० ते १२ महिन्यांत शिशुला स्तनपान सोबत घट्ट स्वरुपात मऊसर आहार काळजीपूर्वक द्यावा.

४. * १०० मिली चिक दुधातून ६७ कि.कॅ. उष्मांक मिळतात.

५. * १०० मिली आईच्या दुधातून ६५ कि.कॅ. उष्मांक मिळतात.

६. दुधाची एलर्जी असल्यास सोया दुध देता येऊ शकेल/ अंड्याचा पांढरा भागाचा वापर करता येईल.

संदर्भ १. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA २०२०), Nutritive Value of Indian Foods, NIN (ICMR) Hyderabad.

२. Food and Nutrition of Nutrition (Volume II) Swaminathan (Page no. १-२३). ३. MAA guidelines UNICEF

परिशिष्ट - १ अ प्रस्तावित प्रमाणित आहार वाटप विवरण

प्रवर्ग - स्तनपानावरील शिशुचा आहार (आय.बी.एफ.)

वेळ	शिशु आहार १ (०-६ महिने)	आहारातील पदार्थ	शिशु आहार २ (७-९ महिने)	शिशु आहार ३ (१०-१२ महिने)
सकाळी ६.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान
सकाळी ८.०० वा.	स्तनपान	दुध-फळ	दुध - १०० मिली साखर - १० ग्रॅम फळ - ५० ग्रॅम (पपई)	दुध - १०० मिली साखर - १० ग्रॅम फळ - १०० ग्रॅम (पपई)
सकाळी १०.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान
दुपारी १२.०० वा.	स्तनपान	खिचडी	तांदुळ - १० ग्रॅम मूगडाळ - २.५ ग्रॅम कंदभाजी-१० ग्रॅम (कुस्करलेली) तेल ५ ग्रॅम	तांदुळ - १५ ग्रॅम मूगडाळ - २.५ ग्रॅम कंदभाजी - २० ग्रॅम (कुस्करलेली) तेल - ५ ग्रॅम
दुपारी ३.०० वा.	स्तनपान	फळ	फळ - १०० ग्रॅम (केळी)	फळ - १०० ग्रॅम (केळी)
दुपारी ५.०० वा.	स्तनपान	सूप	मूगडाळ - २.५ ग्रॅम, पालेभाजी - २० ग्रॅम तेल - ३ ग्रॅम	मूगडाळ - २.५ ग्रॅम पालेभाजी - ३० ग्रॅम तेल - ५ ग्रॅम
रात्री ७.०० वा.	स्तनपान	सोजी	सोजी - १० ग्रॅम दुध - १०० मिली	सोजी - १५ ग्रॅम दुध - १०० मिली

			साखर - १० ग्रॅम तूप - २ ग्रॅम	साखर - १५ ग्रॅ, तूप - ५ ग्रॅम
रात्री ९.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान
रात्री १२.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान	स्तनपान

**परिशिष्ट - २ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
प्रवर्ग - स्तनपान उपलब्ध नसलेल्या शिशुचा आहार**

खाद्यपदार्थाचे नाव	शिशु आहार १ (०-३ महिने) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	शिशु आहार २ (४-६ महिने) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	शिशु आहार ३ (७-१२ महिने) प्रमाण(ग्रॅम/मिली)
स्तनपान	-	-	-
तृणधान्य-			
सोजी	-	-	१०
तांदळाचा रवा	-	-	१०
डाळ/उसळ			
मूगडाळ	-	-	१५
भाज्या			
पालेभाजी	-	-	२५
फळभाजी	-	-	२०
कंद भाजी	-	-	२०
फळे			
पपई/सिझनल फळ	-	-	२०० ग्रॅम
दुध	५०० मिली	६०० मिली	३०० मिली
तेल	-	-	१० ग्रॅम
साखर / गुळ	३०	३०	२५
प्रथिने (ग्रॅम)	१.४ ग्रॅम / प्रति किलो वजन	१.४ ग्रॅम / प्रति किलो वजन (५.८ किग्रॅ)	१५.० (१०.५ किग्रॅ)
उष्मांक (किलोकॅलरी)	९२ किॅ/प्रति किलो वजन	९२ किॅ/प्रति किलो वजन	६८०

- टिप :- १. ७ ते ९ महिन्यांत शिशुला साधारण घट्ट स्वरुपात आहार काळजीपूर्वक द्यावा.
२. १० ते १२ महिन्यांत शिशुला घट्ट स्वरुपात मऊसर आहार काळजीपूर्वक द्यावा.
३. ०-३ महिने वयोगटाकरीता प्रत्येक वेळी ६० मिली दुधात २० मिली पाणी टाकून उकळवावे.
४. ४-६ महिने वयोगटाकरीता प्रत्येक वेळी ७० मिली दुधात ३० मिली पाणी टाकून उकळवावे.

संदर्भ :- १. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA २०२०) Nutritive Value of Indian Foods, NIN (ICMR) Hyderabad

२. Food and Nutrition (volume II) Swaminathan (Page no. १-२३), ३. MAA guidelines UNICEF

परिशिष्ट - २अ प्रस्तावित प्रमाणित आहार वाटप विवरण
प्रवर्ग - स्तनपान उपलब्ध नसलेल्या शिशुचा आहार

वेळ	आहारातील पदार्थ	शिशु आहार -१ (०-३ महिने)	शिशु आहार -२ (४-६ महिने)	शिशु आहार-३ (७-१२ महिने)
सकाळी ६.०० वा.	दूध	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दुध - ७५ साखर - ३ ग्रॅम
सकाळी ८.०० वा.	दूध-फळ	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दुध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम फळ - १०० ग्रॅम
सकाळी १०.०० वा.	दूध/सूप	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	मूगडाळ - ५ ग्रॅम फळभाजी - २० ग्रॅम तेल - २.५ ग्रॅम
दुपारी १२.०० वा.	दूध/खिचडी	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	तांदुळ - १० ग्रॅम मूगडाळ - ५ ग्रॅम कंदभाजी - २० ग्रॅम (कुस्करलेली) तेल - २.५ ग्रॅम
दुपारी २.०० वा.	दूध	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दुध - ५० साखर - ३ ग्रॅम
दुपारी ४.०० वा.	दूध/सूप	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	मूगडाळ - ५ ग्रॅम पालेभाजी - २५ ग्रॅम तेल - २.५ ग्रॅम
संध्याकाळी ६.०० वा.	दूध/फळ	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	फळ - १०० ग्रॅम
रात्री ८.०० वा.	दूध/सोजी	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	सोजी - १० ग्रॅम साखर - १० ग्रॅम तुप - २.५ ग्रॅम
रात्री १०.०० वा.	दूध	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दुध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम
रात्री १२.०० वा.	दूध	दूध - ५० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दूध - ६० मिली साखर - ३ ग्रॅम	दुध - ७५ मिली साखर - ३ ग्रॅम

परिशिष्ट - ३ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
वर्ग - बालरुग्ण संपूर्ण आहार (बा. सं. आ.)

खाद्यपदार्थाचे नाव	बा.सं.आ.१ (१-३ वर्ष) प्रमाण (ग्रॅम / मिली)	बा.सं.आ.२ (४-६ वर्ष) प्रमाण (ग्रॅम / मिली)	बा.सं.आ.३ (७-९ वर्ष) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	बा.सं.आ. ४ (१०-१२ वर्ष) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)
तृणधान्य-				
गहूपीठ	१०	३०	१००	१००
तांदुळ	१५	३०	५०	८०
पोहे/रवा/सोजी	१०	२०	५०	५०

मुरमुरा/लाह्या		१०	२०	२०
डाळ / उसळ				
डाळ	१०	१०	३०	३०
उसळ	-	१०	१५	२०
डाळ	५	५	५	५
भाज्या			-	-
हिरवी पालेभाजी	८०	८०	१००	१००
फळ भाजी	८०	८०	१००	१५०
कंद भाजी	८०	१००	१००	१००
फळे				
मोसमी फळ	२ नग (२०० ग्रॅम)	२ नग (२०० ग्रॅम)	२ नग (२०० ग्रॅम)	२ नग (२०० ग्रॅम)
दुध	२५० मिली	२५० मिली	२५० मिली	३०० मिली
साखर / गुळ	३०	३५	३५	४०
खाद्य तेल	२५	२५	३०	४०
मसाला साहित्य	५	५	१०	१०
मीठ	५	५	५	५
RDA नुसार प्रथिने (ग्रॅम)	१२.५	१६	२३	३२
RDA नुसार उष्मांक (किलोकॅलरी)	१११०	१३६०	१७००	२२२०

टिप :-

- मासाहाराकरीता बा.सं.आ. १ व २ साठी ३० ग्रॅम तसेच बा. सं.आ. ३ व ४ साठी ६० ग्रॅम मास / मासे / अंडी आठवड्यातून दोन वेळा दुपारच्या जेवणातील डाळीऐवजी देता येईल.
- उच्चरक्तदाबाच्या रुग्णासाठी वैद्यकीय सल्ल्यानुसार मीठाचे प्रमाण ठरवावे. (५ ग्रॅम मिठात २ ग्रॅम सोडियम असते)
- बालकांच्या हलक्या आहारासाठी याच आहाराच्या खाद्य पदार्थापासून साधारण घट्ट स्वरूपात आहार बनवावा.
- १-२ वर्ष वयोगटातील बाळांना शक्य असल्यास स्तनपान सुरु ठेवण्याबाबत मातांना समुपदेशन करावे.
- डाळी उसळी यामध्ये कडधान्य मुग, मटकी, चवळी, वाटाणा, हरभरा, मसुर अशा सर्व प्रकारची तसेच डाळीमध्ये तुर, चणा, सालीची मुगडाळ, उडीद, मसुर, चवळीची डाळ यांचा समावेश असावा.

संदर्भ १- Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA), Nutritive Value of Indian Foods, NIN (ICMR) Hyderabad.

२- Food and Nutrition (volume II) Swaminathan (Page no. १-२३)

परिशिष्ट - ३अ प्रस्तावित प्रमाणीत आहाराचे विवरण

प्रवर्ग - बालरुग्ण संपूर्ण आहार (बा.सं.आ)

वेळ	आहारातील पदार्थ	बा.सं.आ.१ (१-३ वर्ष)	बा.सं.आ.२ (४-६ वर्ष)	बा.सं.आ.३ (७-९ वर्ष)	बा.सं.आ.४ (१०-१२ वर्ष)
सकाळी ६.०० वा.	दुध	दुध -१०० मिली साखर- ६ ग्रॅम	दुध-१०० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध-१०० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध-१०० मिली साखर-१० ग्रॅम
सकाळी ९.०० वा.	पोहे/रवा/ सोजी	१० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	२० ग्रॅम, तेल-५ ग्रॅम	१० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	५० ग्रॅम तेल-१० ग्रॅम

नारता	उसळ	कंदभाजी-५० ग्रॅम (उकडलेली) तेल-२ ग्रॅम	उसळ-१० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	उसळ-१५ ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	उसळ-२० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम
	दूध	दूध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम	दुध-१०० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम	दुध-१००मिली साखर-५ ग्रॅम
	फळ	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१५० ग्रॅम)	१ नग (२०० ग्रॅम)
दुपारी १२.०० वा. जेवण	पोळी/सोजी	सोजी- १० ग्रॅम	सोजी-३० ग्रॅम	पोळी-२ नग (५० ग्रॅम)	पोळी-२ नग (५० ग्रॅम)
	भात	-		तांदुळ-२५ ग्रॅम	तांदुळ-४० ग्रॅम
	वरण	डाळ-५ ग्रॅम तेल-३ ग्रॅम	डाळ-१० ग्रॅम तेल-३ ग्रॅम	डाळ-१५ ग्रॅम तेल-३ ग्रॅम	डाळ-१५ ग्रॅम तेल-३ ग्रॅम
	भाजी	फळभाजी-८० ग्रॅम कंदभाजी-१५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	फळभाजी-८० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	फळभाजी-१०० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-७ ग्रॅम	फळभाजी-१५० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-८ ग्रॅम
दुपारी ३.०० वा.	मुरमुरा/ लाह्या/ लाडू	मुरमुरा/लाह्या-१० ग्रॅम साखर/गुळ-८ ग्रॅम दाळवं-५ ग्रॅम	मुरमुरा/लाह्या-१० ग्रॅम साखर/गुळ-१० दाळवं-५ ग्रॅम	मुरमुरा/लाह्या-२० ग्रॅम साखर/गुळ-१५ ग्रॅम दाळवं-५ ग्रॅम	मुरमुरा/लाह्या-१० ग्रॅम साखर/गुळ-१५ ग्रॅम दाळवं-५ ग्रॅम
	फळ	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१५०ग्रॅम)	१ नग (२०० ग्रॅम)
रात्री ७.०० वा.	पोळी	-		पोळी-२ नग (५० ग्रॅम)	पोळी-२ नग (५० ग्रॅम)
	खीचडी	तांदुळ-१५ ग्रॅम डाळ-५ ग्रॅम पालेभाजी-३० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	तांदुळ-३० ग्रॅम डाळ-१० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-३ ग्रॅम	तांदुळ-२५ ग्रॅम डाळ-१५ ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	तांदुळ-४० ग्रॅम डाळ-१५ ग्रॅम तेल-७ ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम
	सूप/भाजी	पालेभाजी-५० ग्रॅम कंदभाजी-१५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम (सूप)	पालेभाजी-८० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम (सूप)	पालेभाजी-१०० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-१० ग्रॅम	पालेभाजी-१००ग्रॅम कंदभाजी-१०० ग्रॅम तेल-७ ग्रॅम
रात्री ९.०० वा.	दूध	दूध-१०० मिली साखर-६ ग्रॅम	दुध-५० मिली + साखर-५ ग्रॅम	दुध-१०० मिली + साखर-१०	दुध- १००मिली+साखर- १०

**परिशिष्ट - ४ प्रस्तावित प्रमाणीत अतिप्रथिनयुक्त आहार
बालरुग्ण क्षयरोगरुग्ण, कर्करुग्ण, जळीतरुग्ण
खाद्यपदार्थांचे प्रमाण (ग्रॅम)**

पदार्थ	आर टी फिड	पातळ आहार	हलका आहार	संपूर्ण आहार
दुध+अंडी	दुध-१५० मिली अंडी-१ नग (प्रथिने १२.३ उष्मांक १८८कि.कॅ.)	दुध- १५० मिली अंड-१ नग (प्रथिने १२.३ उष्मांक १८८ कि.कॅ.)	दुध १५० मिली, उकडलेले अंडे-२ नग (नरम) (प्रथिने १९.५ ग्रॅम उष्मांक २७३ कि.कॅ.)	दुध १५० मिली, उकडलेले अंडे-२ नग (प्रथिने १९.५ ग्रॅम, उष्मांक २७३कि.कॅ)

डाळ पाणी + स्किम मिल्क पावडर	डाळ ४०, स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम, पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम (प्रथिने १४.२ ग्रॅम उष्मांक २३२ कि.कॅ.)	डाळ ४० स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम, पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम (प्रथिने १४.२ ग्रॅम, उष्मांक २३२ कि.कॅ.)	डाळ ४०, स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम, पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम (प्रथिने १४.२ ग्रॅम, उष्मांक २३२ कि.कॅ.)	डाळ ४०, स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम, पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम (प्रथिने १४.२ ग्रॅम, उष्मांक २३२ कि.कॅ.)
सातु	गहु-३० ग्रॅम, दाळवं-१५ ग्रॅम, दुध-१५० मिली, साखर-१० ग्रॅम, पाणी-१०० मिली, प्रथिने-१५.९ ग्रॅम उष्मांक ३२४ कि.कॅ.	गहु-३० ग्रॅम, दाळवं-१५ ग्रॅम, दुध-१५० मिली, साखर-१० ग्रॅम, पाणी-१०० मिली प्रथिने-१५.९ ग्रॅम, उष्मांक ३२४ कि.कॅ.	गहु-३० ग्रॅम, दाळवं-१५ ग्रॅम, दुध-१५० मिली, साखर-१० ग्रॅम, (साधारण घट्ट स्वरूपात) प्रथिने-१५.९ ग्रॅम, उष्मांक ३२४ कि.कॅ.	गहु-३० ग्रॅम, दाळवं-१५, दुध-१५० मिली, साखर-१० ग्रॅम, (साधारण घट्ट स्वरूपात) प्रथिने-१५.९ ग्रॅम, उष्मांक ३२४ कि.कॅ.
उसळ	कडधान्य- ४० ग्रॅम फळभाजी- १५० ग्रॅम, तेल-५ ग्रॅम (पातळ सुप स्वरूपात) प्रथिने-१३ ग्रॅम, उष्मांक ३०० कि.कॅ.	कडधान्य-४० ग्रॅम, फळभाजी १५० ग्रॅम, तेल-५ (पातळ सुप स्वरूपात) प्रथिने-१३ ग्रॅम, उष्मांक ३०० कि.कॅ.	कडधान्य-४०, फळभाजी १५० ग्रॅम, तेल-५ ग्रॅम (साधारण घट्ट स्वरूपात) प्रथिने-१३ ग्रॅम, उष्मांक ३०० कि.कॅ.	कडधान्य-४० ग्रॅम, फळभाजी १५० ग्रॅम, तेल-५ ग्रॅम, प्रथिने-१३ ग्रॅम, उष्मांक ३०० कि.कॅ.
लाडू	-	-	शेंगदाणे-४० ग्रॅम, गुळ-३० ग्रॅम पावडर स्वरूपात, प्रथिने-१०.२ ग्रॅम, उष्मांक ३२८ कि.कॅ.	शेंगदाणे-४० ग्रॅम, गुळ-३० ग्रॅम (लाडु स्वरूपात), प्रथिने-१०.२ ग्रॅम, उष्मांक ३२८ कि.कॅ.

टिप :- १. वरीलपैकी कोणताही एकच पदार्थ एकावेळी देता येईल.

२. कडधान्यांचा वापर मोड आणूनच करावा. कच्ची अंडी वापरू नये.

३. हे पुरक पदार्थ सर्व रुग्णांना त्यांच्या गरजेनुसार आहारासोबत अतिरिक्त स्वरूपात देण्यात यावे.

४. आर. टी. फिड तयार करतांना खाद्य उपयोगी खोबरा तेलाचा वापर करता येऊ शकेल.

५. दुधाची एलर्जी असल्यास सोया दुधाचा वापर करता येऊ शकेल.

संदर्भ :- Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA), Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad

परिशिष्ट ५

स्तनपान असलेले व नसलेल्या बालकांचा शस्त्रक्रियेनंतरचा पातळ आहार (० ते १२ महिने)
(Child Liquid Surgical Diet) I.B.F. and I.T.F.

खाद्यपदार्थाचे नाव	IBFS - I ० ते ६ महिने प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	IBFS - II ७ ते १२ महिने प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	ITFS - I ० ते ६ महिने प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	ITFS - II ७ ते १२ महिने प्रमाण (ग्रॅम/मिली)
आईचे दुध	स्तनपान	स्तनपान	-	-
दुध	-	२१०	-	२०
साखर		१२		
मोसंबी	-	८०	-	१००
तांदुळ	-	-	-	-
सातु	-	-	-	-
गहुपीठ	-	१०	-	२०
डाळयां	-	२	-	५
प्रथिने (ग्रॅम)	-	११.७५	१५	१९
उष्मांक(किॅ)	-	६७२	५५०	६२०
प्रथिने (ग्रॅम) RDA	-	१०.५	८	१०.५
उष्मांक (किॅ)RDA		६८०	५३०	६८०
टिप:- In ITFS I used nestle lactogen stage १ infant formula feed. १ spoon=४.५ xzWe =३०मिली				
<p>* १) १०० मी. ली. वीक दुधातुन ६७ कि.कॅ. उष्मांक मिळतात.* २) १०० मी.ली. आई च्या दुधातुन ६५ कि.कॅ. उष्मांक मिळतात.</p> <p>संदर्भ १. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA-२०२०) २. Food and Nutrition (volume II) Swaminathan (Page no. १-२३)</p> <p>Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad</p> <p>३. MAA guidelines UNICEF</p>				

परिशिष्ट -५ - अ

स्तनपान असलेले व नसलेल्या बाळांचा शस्त्रक्रियेनंतरचा पातळ आहाराचे विवरण
(० ते १२ महिने) IBF and ITF

वेळ	IBF - I (० ते ६ महिने)	IBF - II (७ ते १२ महिने) प्रमाण ग्रॅम/मिली	ITF - I (० ते ६ महिने) प्रमाण ग्रॅम/मिली	ITF - II (० ते १२ महिने) प्रमाण ग्रॅम/मिली
सकाळी ६.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान	दुध ९० मिली	दुध १०० मिली साखर २ ग्रॅम
सकाळी ८.०० वा.	स्तनपान	(दुध ४० मिली + साखर २ ग्रॅम)	दुध ९० मिली	दुध + साखर (५० मिली + २ ग्रॅम)
सकाळी १०.०० वा.	स्तनपान	मोसंबीचा रस ८० मिली + २ ग्रॅम साखर	दुध ९० मिली	मोसंबीचा रस ५० मिली + १ ग्रॅम साखर

दुपारी १२.०० वा.	स्तनपान	सातु (गहु-५ ग्रॅम दाळवं-१ ग्रॅम) साखर-२ ग्रॅम दुध-४० मिली	दुध ९० मिली	सातु (गहु-१०ग्रॅम दाळवं-२.५ ग्रॅम) साखर-३ग्रॅम दुध-५० मिली
दुपारी २.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान	दुध ९० मिली	दुध +साखर (५० मिली +२ ग्रॅम)
दुपारी ४.०० वा.	स्तनपान	दुध ४० मिली + साखर २ ग्रॅम	दुध ९० मिली	मोसंबीचा रस ५० ग्रॅम + १ ग्रॅम साखर
संध्याकाळी ६.०० वा.	स्तनपान	सातु (गहु-५ ग्रॅम दाळवं-१ग्रॅम) साखर-२ ग्रॅम दुध-४० मिली	दुध ९० मिली	सातु (गहु- १० ग्रॅम दाळवं-२.५ ग्रॅम) साखर-३ ग्रॅम दुध-५० मिली
रात्री ८.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान	दुध ९० मिली	दुध +साखर (५० मिली +२ ग्रॅम)
रात्री १०.०० वा.	स्तनपान	दुध +साखर (५० मिली + २ ग्रॅम)	दुध (६० मिली)	दुध + साखर (५० मिली + २ ग्रॅम)
रात्री १२.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान		दुध +साखर (५० मिली + २ ग्रॅम)

परिशिष्ट -६

प्रस्तावित प्रमाणित आहार प्रवर्ग -बालरुग्ण पातळ आहार (बा.पा.आ.)

खाद्यपदार्थाचे नाव	बा.पा.आ.१ (१-३ वर्ष) प्रमाण ग्रॅम/मिली	बा.पा.आ.२ (४-६ वर्ष) प्रमाण ग्रॅम/मिली	बा.पा.आ.३ (७-९ वर्ष) प्रमाण ग्रॅम/मिली	बा.पा.आ.४ (७-१२) वर्ष प्रमाण ग्रॅम/मिली
तृणधान्य-				
गहु +तांदुळ	२०	२०	६०	६०
सोजी	१०	१०	३०	४०
डाळ/उसळ				
मुगडाळ	१०	१०	३०	४०
दाळवं	१०	१०	२०	२५
पालेभाज्या/फळभाजी	१००	१००	१००	२००
कंदभाजी/फळभाजी	१००	१००	२००	३००
फळे				
मोसमी फळ	२००	३००	३००	३००
दुध	४०० मिली	४०० मिली	४०० मिली	४०० मिली
साखर/गुळ	४०	४०	४०	४०
तेल/शुद्ध तुप	२५	२५	३०	३५

प्रथिने (ग्रॅम)	२८	३०	४१	३८
उष्मांक (किॅ)	१०४०	१३४०	१३९१	२१००
प्रथिने)ग्रॅम (RDA	१३	१६	२३	३२
उष्मांक)किलो कॅलरी (RDA	१११०	१३६०	१७००	२२२०
टिप - :१ .हा आहारशस्त्रक्रियेनंतर, ब्लिडिंग अल्सरस, कुपोषित, क्षयरोग, एड्स, कर्करोग बालरुग्णांसाठी देता येईल. २ .प्रति १०.० ग्रॅम प्रथिनांसाठी २ अंज्याचा पांढरा भाग/३०० मिली दुध वाढवावे. ३ .१-२ वर्ष वयोगटातील बाळांना शक्य असल्यास स्तनपान सुरु ठेवण्याबाबत मातांना समुपदेशन करावे.				
संदर्भ- Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA २०२०), Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad				
२-MAA guidelines UNICEF				

परिशिष्ट -६ अ

प्रवर्ग - बालरुग्ण पातळ आहार (बा.पा.आ.)

प्रस्तावित प्रमाणित आहार वाटप विवरण

वेळ	आहारातील पदार्थ	बा.पा.आ.१ (१-३ वर्ष)	बा.पा.आ.२ (४-६ वर्ष)	बा.पा.आ.३ (७-९ वर्ष)	बा.पा.आ.४ (९-१२ वर्ष)
सकाळी ७.०० वा.	दुध	दुध -१५० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध -१५० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध -१५० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध -१५० मिली साखर-१० ग्रॅम
सकाळी ९.०० वा.	सातु (गहु/रवा/सोजी/ नाचणी)	गहु-१० ग्रॅम दाळवं - ५ ग्रॅम साखर-१० ग्रॅम दुध-१०० मिली तुप-१० ग्रॅम	गहु-१० ग्रॅम दाळवं - ५ ग्रॅम साखर-१० ग्रॅम दुध-१०० मिली तुप-१० ग्रॅम	गहु-३० ग्रॅम दाळवं - २० ग्रॅम साखर-१० ग्रॅम दुध-१०० मिली तुप-१० ग्रॅम	गहु-४० ग्रॅम दाळवं - २५ ग्रॅम साखर-१० ग्रॅम दुध १०० मिली तुप-१३ ग्रॅम
सकाळी १०.०० वा.	मोंसंबी /फळाचा रस	फळ २०० ग्रॅम साखर १० ग्रॅम	फळ ३०० ग्रॅम साखर १० ग्रॅम	फळ-३०० ग्रॅम साखर-१० ग्रॅम	फळ ३०० ग्रॅम साखर १० ग्रॅम
दुपारी १२.०० वा.	पातळ खिचडी + पालक डाळ सुप/भाज्या घालून खिचडी	सोजी/तांदुळ-१० ग्रॅम डाळ-५ ग्रॅम पालेभाजी-५० ग्रॅम तेल-७.५ ग्रॅम	सोजी/तांदुळ-१० ग्रॅम डाळ-५ ग्रॅम पालेभाजी-५० ग्रॅम तेल-७.५ ग्रॅम	सोजी/तांदुळ-३० ग्रॅम डाळ-१५ ग्रॅम पालेभाजी-५० ग्रॅम तेल-१० ग्रॅम	सोजी/तांदुळ-३० ग्रॅम डाळ-२० ग्रॅम पालेभाजी-१०० ग्रॅम तेल-१२ ग्रॅम
दुपारी ४.०० वा.	सर्व डाळीचे सुप/रस	कंदभाजी-१०० ग्रॅम	कंदभाजी-१०० ग्रॅम	कंदभाजी-२०० ग्रॅम	कंदभाजी-२०० ग्रॅम
रात्री ७.०० वा	खिचडी (मिश्र डाळीचे सुप)	तांदुळ-१० ग्रॅम डाळ-५ ग्रॅम पालेभाजी-५०ग्रॅम तेल-७.५ ग्रॅम	तांदुळ-१० ग्रॅम डाळ-५ ग्रॅम पालेभाजी-५०ग्रॅम तेल-७.५ ग्रॅम	तांदुळ-३० ग्रॅम डाळ-१५ ग्रॅम पालेभाजी-५०ग्रॅम तेल-१० ग्रॅम	तांदुळ-३० ग्रॅम डाळ-२० ग्रॅम पालेभाजी-१०० ग्रॅम तेल-१२ ग्रॅम

रात्री ९.०० वा.	दुध	दुध-१५० मिली + साखर-१० ग्रॅम	दुध-१५० मिली + साखर-१० ग्रॅम	दुध-१५० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध-१५० मिली साखर-१० ग्रॅम
--------------------	-----	---------------------------------	---------------------------------	-------------------------------	-------------------------------

**परिशिष्ट - ७ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
शिशुचा संपूर्ण आहार (७ ते १२ महिने)**

खाद्यपदार्थाचे नाव	शिशु संपूर्ण आहार (७ ते १२ महिने) प्रमाण (ग्रॅम/मिली)
स्तनपान	स्तनपान
तृणधान्य-	
सोजी	५
तांदळाचा रवा	१०
डाळ/उसळ	
मुगडाळ	१०
भाज्या	
पालेभाजी	२०
फळभाजी	२०
कंदभाजी	२०
फळे	
पपई/मोसमी फळ	१००
दुध	२५०
खाद्य तेल +तुप	२०
साखर/गुळ	२५
प्रथिने (ग्रॅम)	१२.५ + मातेच्या दुधामधून
उष्मांक (किलोकॅलरी)	६८० + मातेच्या दुधामधून
<p>टिप:- १. ७ ते ९ महिन्यात शिशुला घट्ट स्वरुपात आहार काळजीपूर्वक द्यावा. १० ते १२ महिन्यात शिशुला घट्ट स्वरुपात मउसर आहार काळजीपूर्वक द्यावा.</p> <p>२ .माता हजर नसल्यास मातेचे आधी काढून ठेवलेले दुध सोबत असलेल्या व्यक्तीने शिशुला पाजावे.</p> <p>संदर्भ १. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA), Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad ,</p> <p>२. Food and Nutrition (volume II) Swaminathan (Page no. १-२३)</p>	

**परिशिष्ट - ७ अ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
प्रवर्ग - ७ ते १२ महिने शिशुचा संपूर्ण आहाराचे विवरण**

वेळ	आहारातलील पदार्थ	शिशु संपूर्ण आहार (७ ते १२ महिने)
सकाळी ६.०० वा.	स्तनपान	स्तनपान
सकाळी ८.०० वा.	दुध	दुध-१०० मिली साखर-५ ग्रॅम
सकाळी १०.०० वा.	सुप	मुगडाळ-५ ग्रॅम फळभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम
दुपारी १२.०० वा.	खिचडी	तांदुळ-१० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम (कुस्करलेली) तेल-५ ग्रॅम
दुपारी २.०० वा.	दुध	दुध-५० मिलीसाखर-५ ग्रॅम
दुपारी ४.०० वा.	सुप	मुगडाळ-५ ग्रॅम पालेभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम
संध्याकाळी ६.०० वा.	फळ	फळ-१०० ग्रॅम
रात्री ८.०० वा.	सोजी	सोजी-५ ग्रॅम साखर-१० ग्रॅम तेल/शुद्ध तुप-५ ग्रॅम
रात्री १०.०० वा.	दुध	दुध-१०० मिली साखर-५ ग्रॅम
रात्री १२.०० वा	स्तनपान	स्तनपान

**परिशिष्ट ८ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
प्रवर्ग बालरुग्ण ताक आहार (अतिसार रुग्ण)**

खाद्यपदार्थाचे नाव	७ ते १२ महिने प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	१ ते ३ वर्ष प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	४ ते ६ वर्ष प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	७ ते १२ वर्ष प्रमाण (ग्रॅम/मिली)
तृणधान्य-	प्रमाण (ग्रॅम)	प्रमाण (ग्रॅम)	प्रमाण (ग्रॅम)	प्रमाण (ग्रॅम)
दुध	२५०	३००	३००	५००
केळी नग	१	२	२	३
तांदुळ	२०	२०	३०	४०
मुग डाळ	१०	१०	१५	२०
साबुदाणा	१५	३०	६०	९०
साखर	२०	३०	३०	३०

तेल/तुप	१२	१२	१५	२४
उष्मांक (किलोकॅलरी)	५२८	७४०	९१०	१२२०
प्रथिने (ग्रॅम)	१०.४	१४	१६	२४.५
RDA नुसार उष्मांक (किलोकॅलरी)	६८०	१११०	१३६०	१७००
प्रथिने (ग्रॅम)	१०.५	१२.५	१६	२३
<p>टिप:- १. हा आहार अतिसार झालेल्या रुग्णांसाठी द्यावा. ५ ग्रॅम मीठ लिंबु-मीठ-पाणी साठी वापरावे. रुग्णाला लिंबु-मीठ-पाणी दिवसात ४-५ वेळा द्यावे.</p> <p>२. दुधाचे ताक करून देण्यात यावे.</p> <p>संदर्भ:- १. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA-२०२०), Nutritive Value of Indian Foods National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad</p> <p>२. Krause's Food, Nutrition & Diet Therapy (Chapter-२९,३०,३१) Normal & Therapeutic Nutrition</p>				

परिशिष्ट ८ अ प्रस्तावित प्रमाणित आहार वाटप विवरण

प्रवर्ग - बालरुग्ण ताक आहार (अतिसार रुग्ण)

वेळ	आहारातील पदार्थ	७ ते १२ महिने	१ ते ३ वर्ष	४ ते ६ वर्ष	७ ते १२ वर्ष
सकाळी ७.०० वा.	साबुदाणा खीर	साबुदाणा - ७.५ ग्रॅम साखर- ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	साबुदाणा - १५ ग्रॅम साखर- ७.५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	साबुदाणा - १५ ग्रॅम साखर- ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	साबुदाणा - ३० ग्रॅम साखर- ७.५ ग्रॅम तुप - ६ ग्रॅम
सकाळी ९.०० वा.	ताक, केळ	दुध- १२५ मिली केळ- अर्धा साखर- ५ ग्रॅम	दुध - १५० मिली केळ - १ नग साखर - ७.५ ग्रॅम	दुध- १५० मिली केळ- १ नग साखर-७.५ ग्रॅम	दुध- २५० मिली केळ- १ नग साखर-५ ग्रॅम
दुपारी १२.०० वा.	मुगदाळ खिचडी	तांदुळ - १० ग्रॅम मुग डाळ - ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	तांदुळ - १० ग्रॅम मुग डाळ - ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	तांदुळ - १५ ग्रॅम मुग डाळ - ७.५ ग्रॅम तुप - ४.५ ग्रॅम	तांदुळ - २० ग्रॅम मुग डाळ - १० ग्रॅम तुप - ६ ग्रॅम
दुपारी ३.०० वा.	ताक केळ	दुध - १२५ मिली केळ - अर्धा साखर - ५ ग्रॅम	दुध - १५० मिली केळ - १ नग साखर - ७.५ ग्रॅम	दुध - १२५ मिली केळ - १ नग साखर - ७.५ ग्रॅम	दुध - २५० मिली केळ - २ नग साखर - ७.५ ग्रॅम
संध्याकाळी ६.०० वा	साबुदाणा खीर	साबुदाणा - ७.५ ग्रॅम साखर - ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	साबुदाणा - १५ ग्रॅम साखर - ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	साबुदाणा-१५ ग्रॅम साखर - ७.५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	साबुदाणा-३० ग्रॅम साखर - ७.५ ग्रॅम तुप - ६ ग्रॅम
रात्री ८.०० वा.	मुगदाळ खिचडी	तांदुळ - १० ग्रॅम मुग डाळ - ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	तांदुळ - १० ग्रॅम मुग डाळ - ५ ग्रॅम तुप - ३ ग्रॅम	तांदुळ - १५ ग्रॅम मुग डाळ-७.५ ग्रॅम तुप - ४.५ ग्रॅम	तांदुळ - २० ग्रॅम मुग डाळ-१० ग्रॅम तुप - ६ ग्रॅम

भाग २ (प्रौढरुग्ण सर्व)
परिशिष्ट - ९ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
प्रवर्ग - प्रौढ रुग्ण (पुरुष, स्त्री)

खाद्यपदार्था चे नाव	पुरुष प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	स्त्री प्रमाण (ग्रॅम/मिली)		
		सर्वसाधारण स्त्री	गर्भवती स्त्री (अतिरिक्त)	स्तनदा स्त्री (अतिरिक्त)
तृणधान्य-	२७५	२००		
गहुपीठ	१६०	११०	+२५	+५०
तांदुळ	७०	६०		
पोहे/रवा/सो जी	४५	३०		
डाळ/उसळ	८०	६०		+२०
डाळ	५०	४०		
उसळ	३०	२०		
भाज्या				
हिरवी पालेभाजी	१००	१००		
फळभाजी	२००	२००		
कंदभाजी	१००	१००		
फळे				
मोसमी फळ	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१०० ग्रॅम)	+१ नग (१०० ग्रॅम)	+१ नग (१०० ग्रॅम)
दुध	३०० मिली	३०० मिली	+१०० मिली	+१०० मिली
साखर/गुळ	२०	२०	+५	+१०
खाद्य तेल	२५	१५	+५	+१०
मसाला साहित्य	१०	१०		
मीठ	५	५		
तेलबीया	३०	३०	+१०	+१०
चहापत्ती	५	५		
अंडी/उसळ			+२ नग/२० ग्रॅम	+१ नग/२५ ग्रॅम
प्रथिने (ग्रॅम)	६७.२	५८.०	+२२.०	+१७.०
उष्मांक (किलो कॅलरी)	२१३०	१६९०	+३५०	+६००

टिप:- १. मांसाहाराकरीता ७५ ग्रॅम मांस/मासे/अंडी आठवड्यातून दोन वेळा दुपारच्या जेवणातील डाळी ऐवजी देता येईल.
२. उच्चरक्तदाबाच्या रुग्णांसाठी वैद्यकीय सल्यानुसार मीठाचे प्रमाण ठरवावे. (५ ग्रॅम मीठात २ ग्रॅम सोडीयम असते)
३. हे शारीरिक आजारी नसल्यामुळे त्यांना संपूर्ण आहार देण्यात येतो.
४. गर्भवती स्त्री, स्तनदा माता, अस्थीरोगांचे ग्रस्त तसेच शस्त्रक्रियेसाठी भरती झालेले पण शस्त्रक्रिया न झालेल्या रुग्णांकरीता असा आहार देण्यात येतो.
५. डाळी उसळी यामध्ये सर्व प्रकारचे कडधान्य मुग, मटकी, चवळी, हरभरा, वाटाणा, मसुर तसेच डाळींमध्ये तुर, चणा, सालीची मुगडाळ, उडीद, मसुर यासर्व डाळींचा समावेश असावा.
६. प्रौढ रुग्णांकरीता नवीन मानकाप्रमाणे साधारण काम करणारी पुरुष/स्त्री यांचा आहार देण्यात आला आहे.
७. गर्भवती स्त्री व स्तनदा माता यांना गुळ शेंगदाण्याचा लाडू (५० ग्रॅम) अतिरिक्त स्वरूपात देण्यात यावा.
संदर्भ:- १. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA २०२०) Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad २. Food and Nutrition volume २ (Swaminathan १-२३)

परिशिष्ट - १ अ प्रस्तावित प्रमाणित आहाराचे विवरण
प्रवर्ग - प्रौढ रुग्ण (पुरुष,स्त्री)

वेळ	आहारातील पदार्थ	पुरुष प्रमाण (ग्रॅम/मिली)	स्त्री प्रमाण (ग्रॅम/मिली)		
			सर्वसाधारण स्त्री	गर्भवती स्त्री (अतिरिक्त)	स्तनदा स्त्री (अतिरिक्त)
सकाळी ६.०० वा.	चहा (१०० मिली)	दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम	दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम		
सकाळी ९.०० वा. नाश्ता	पोहे/रवा/सोजी /इडली	४५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम	३० ग्रॅम तेल-२.५ ग्रॅम कंदभाजी-२०ग्रॅम		
	उसळ	उसळ-३० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम शेंगदानाकूट-५ ग्रॅम	उसळ-२० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम शेंगदानाकूट-५ ग्रॅम		
	दुध	दुध-१०० मिली साखर-५ ग्रॅम	दुध-१०० मिली साखर-५ ग्रॅम	+ साखर-२.५ ग्रॅम	+ साखर-५ ग्रॅम
	फळ	१ नग (१५० ग्रॅम)	१ नग (१०० ग्रॅम)		
	अंडी/उसळ	-	-	+ १नग	
दुपारी १२.०० वा.जेवण	पोळी	२ पोळ्या-८० ग्रॅम	२ पोळ्या-५५ ग्रॅम		+ १ पोळी - २५ ग्रॅमे
	भात	तांदुळ-३५ ग्रॅम	तांदुळ-३० ग्रॅम		

	वरण	डाळ-२५ ग्रॅम, तेल-२.५ ग्रॅम	डाळ-२० ग्रॅम, तेल-२.५ ग्रॅम		
	भाजी	फळभाजी १५० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम शेंगदाणा कूट-५ ग्रॅम	फळभाजी १५० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम शेंगदाणा कूट-५ ग्रॅम	+ २.५ ग्रॅम तेल	+५ ग्रॅम तेल
	सलाद	कंदभाजी- २० ग्रॅम, फळभाजी -५० ग्रॅम	कंदभाजी- २० ग्रॅम, फळभाजी -५० ग्रॅम		
	चटणी (जवस,तीळ, शेंगदाना)	१५ ग्रॅम	१५ ग्रॅम	+१० ग्रॅम गुळ ५ ग्रॅम	+१० ग्रॅम गुळ १० ग्रॅम
दुपारी ३.०० वा. चहा	चहा (१०० मिली)	दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम	दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम	+फळ १ नग	+फळ १ नग
	अंडी/उसळ	-	-	+१ नग/२० ग्रॅम	+१ नग/२५ ग्रॅम+तेल- १०ग्रॅम
रात्री ७.०० वा	पोळी	२ पोळ्या-८० ग्रॅम	२ पोळ्या-५५ ग्रॅम		+१ पोळी- २५ ग्रॅम
	भात	तांदुळ-३५ ग्रॅम	तांदुळ-३० ग्रॅम		
	डाळ भाजी	डाळ २५ ग्रॅम पालेभाजी-१०० ग्रॅम तेल-७.५ ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम शेंगदाणा कूट ५ ग्रॅम	डाळ २० ग्रॅम पालेभाजी-१०० ग्रॅम तेल-७.५ ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम शेंगदाणा कूट ५ ग्रॅम	+ २.५ ग्रॅम तेल	+५ ग्रॅम तेल
रात्री ९.०० वा.	दुध	१०० मिली साखर-५ ग्रॅम	१०० मिली साखर-५ ग्रॅम	+ १०० मिली साखर- २.५ ग्रॅम	+१०० मिली साखर-५ ग्रॅम

परिशिष्ट- १०

**प्रस्तावित प्रमाणित अतिप्रथिनयुक्त पुरक आहार
प्रवर्ग - प्रौढरुग्ण क्षयरोगरुग्ण, कर्करुग्ण, जळीतरुग्ण**

खाद्यपदार्थांचे प्रमाण (ग्रॅम)				
पदार्थ	आर टी फिड	पातळ आहार	हलका आहार	संपूर्ण आहार
दुध+अंडी	दुध-१५० मिली अंडी-१ नग (प्रथिने १२.३ उष्मांक १८८ किॅक)	दुध-१५० मिली अंडी-१ नग (प्रथिने १२.३ उष्मांक १८८ किॅक)	दुध १५० मिली उकडलेले अंडे-२ नग (नरम) (प्रथिने १९.५ ग्रॅम उष्मांक २७३ कि.कॅ)	दुध १५० मिली उकडलेले अंडे-२ नग (प्रथिने १९.५ ग्रॅम उष्मांक २७३ कि.कॅ)

डाळ पाणी + स्किम मिल्क पावडर	डाळ ४० स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम प्रथिने १४.२ ग्रॅम उष्मांक २३२कि.कॅ.	डाळ ४० स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम प्रथिने १४.२ ग्रॅम उष्मांक २३२कि.कॅ.	डाळ ४० स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम प्रथिने १४.२ ग्रॅम उष्मांक २३२कि.कॅ.	डाळ ४० स्किम मिल्क पावडर-१० ग्रॅम पपई/केळाचा गर ५० ग्रॅम प्रथिने १४.२ ग्रॅम उष्मांक २३२कि.कॅ.
सातु	गहु-३० ग्रॅम दाळवं-१५ ग्रॅम दुध-१५०मिली साखर-१० ग्रॅम पाणी-१००मिली प्रथिने-१५.९ ग्रॅम उष्मांक ३२४कि.कॅ.	गहु-३० ग्रॅम दाळवं-१५ ग्रॅम दुध-१५०मिली साखर-१० ग्रॅम पाणी-१००मिली प्रथिने-१५.९ ग्रॅम उष्मांक ३२४कि.कॅ.	गहु-३० ग्रॅम दाळवं-१५ ग्रॅम दुध-१५०मिली साखर-१० ग्रॅम (साधारण घट्ट स्वरुपात) प्रथिने-१५.९ ग्रॅम उष्मांक ३२४कि.कॅ.	गहु-३० ग्रॅम दाळवं-१५ ग्रॅम दुध-१५०मिली साखर-१० ग्रॅम (साधारण घट्ट स्वरुपात) प्रथिने-१५.९ ग्रॅम उष्मांक ३२४कि.कॅ.
उसळ	कडधान्य-४० ग्रॅम फळभाजी-१५० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम (पातळ सुप) प्रथिने-१३ ग्रॅम उष्मांक ३००कि.कॅ.	कडधान्य-४० ग्रॅम फळभाजी-१५० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम (पातळ सुप) प्रथिने-१३ ग्रॅम उष्मांक ३००कि.कॅ.	कडधान्य-४० ग्रॅम फळभाजी-१५० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम (साधारण घट्ट) प्रथिने-१३ ग्रॅम उष्मांक ३००कि.कॅ.	कडधान्य-४० ग्रॅम फळभाजी-१५० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम प्रथिने-१३ ग्रॅम उष्मांक ३००कि.कॅ.
लाडू	-	-	शेंगदाणे-४० ग्रॅम गुळ-३० ग्रॅम (पावडर स्वरुपात) प्रथिने-१०.२ ग्रॅम उष्मांक ३२८कि.कॅ.	शेंगदाणे-४० ग्रॅम गुळ-३० ग्रॅम (लाडू स्वरुपात) प्रथिने-१०.२ ग्रॅम उष्मांक ३२८कि.कॅ.

टिप:- १. वरिलप्रमाणे कोणताही एकच पदार्थ एकावेळी देता येईल.

२. कडधान्यांचा वापर मोड आणूनच करावा.

३. हे पुरक पदार्थ सर्व रुग्णांना त्यांच्या गरजेनुसार आहारासोबत अतिरिक्त स्वरुपात देण्यात यावे.

४. कच्ची अंडी वापरू नये.

५.आर.टी.फिड तयार करतांना खाद्य उपयोगी खोबरा तेलाचा वापर करता येऊ शकेल.

६. दुधाची एलर्जी असल्यास सोया दुधाचा वापर करता येऊ शकेल

संदर्भ:-१. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA), Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad

परिशिष्ट - ११ प्रस्तावित प्रमाणित आहार

प्रवर्ग - पातळ आहार, ताक आहार व हलका आहार रुग्ण (पुरुष व स्त्री) शस्त्रक्रिया, क्षयरोग, कर्करोग (अतिदक्ष)

खाद्यपदार्थाचे नाव	खाद्यपदार्थाचे प्रमाण (ग्रॅम/मिली)		
	पातळ आहार (*)	ताक आहार (**)	हलका आहार (***)
तृणधान्य:-			
गहू	४०	-	-

सोजी	४०	-	५०
तांदुळ	-	-	१००
पोहे	-	३०	-
साबुदाणा	-	३०	३०
लाहया (धानाच्या)	-	५०	-
डाळ:-			
मुगडाळ	३०	-	५०
दालिया	३०	-	-
भाज्या:-			
फळभाजी	-	-	१००
कंदभाजी	१००	-	१००
फळे:-	१ मोसंबी (१०० ग्रॅम)	२ लिंबु व ४ केळी	१ मौसमी फळ (१०० ग्रॅम)
दुध	१००० मिली	८०० मिली (दह्यासाठी)	५५० मिली
साखर/गुळ	४०	४०	४०
खाद्य तेल	-	-	१०
मसाला साहित्य	-	-	५
मीठ	-	१०	५
चहापत्ती	-	५	५
प्रथिने (ग्रॅम)	५८.०	३५.०	५८.०
उष्मांक (किलो कॅलरी)	१६००	१३६०	१६००

टिप:-

१. (*) हा आहार शस्त्रक्रियेनंतर, ब्लिडिंग अल्सर्स, कुपोषित, क्षयरोग, एडस, कर्करोग रुग्णांसाठी द्यावा.
२. (**) हा आहार अतिसार झालेल्या रुग्णांसाठी द्यावा. ५ ग्रॅम मीठ, लिंबु-मीठ-पाणी साठी वापरावे. रुग्णाला लिंबु-मीठ-पाणी दिवसभरात ४-५ वेळा द्यावे.
३. (***) हा आहार अन्ननलिकेचे आजार, काविळ, शस्त्रक्रियेनंतर व ताप आलेल्या रुग्णांसाठी देता येईल. या आहारात प्रामुख्याने दुधी, दोडके, डेमस, कोहळ, कच्ची पपई, कच्चे केळ, बटाटे, रताळी या भाज्यांचा समावेश करावा. डायलिसिसच्या रुग्णांकरिता प्रति १०.० ग्रॅम प्रथिनांसाठी २ अंड्याचा पांढरा भाग/३०० मिली दुध वाढवावे. मीठ व पाण्याचे प्रमाण वैद्यकीय सल्ल्यानुसार ठरवावे.
४. दुधाची एलर्जी असल्यास सोयामिल्कचा वापर करता येऊ शकेल.

संदर्भ:-

१. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA-२०२०), Nutritive Value of Indian Foods
National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad
२. Krause's Food, Nutrition & Diet Therapy (Chapter-२९,३०,३१) Normal & Therapeutic Nutrition

परिशिष्ट - ११ अ प्रस्तावित प्रमाणित आहाराचे विवरण
प्रवर्ग - पातळ आहार, ताक आहार, हलका आहार रुग्ण (पुरुष व स्त्री) शस्त्रक्रिया,
क्षयरोग, कर्करोग (अतिदक्ष)

वेळ	पातळ आहार (*)	ताक आहार (**)	हलका आहार (***)
सकाळी ६.०० वा.	दुध-२०० मिली साखर-५ ग्रॅम	काळा चहा-(१५० मिली) साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम केळ १ नग- १०० ग्रॅम	चहा-(१५० मिली) दुध-२५ मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम
सकाळी ८.०० वा.	सातु गहू-२० ग्रॅम दालिया-१५ ग्रॅम दुध-१५० मिली साखर-१० ग्रॅम	दहीपोहे दही-१५० मिली, पोहे-१५ ग्रॅम साखर-५ ग्रॅम+मीठ	खीर तांदुळ-३० ग्रॅम दुध-१५० मिली साखर-१५ ग्रॅम
सकाळी १०.०० वा.	दुध-१५० मिली साखर-५ ग्रॅम, मोसंबी १ नग (१०० ग्रॅम)	दही-भात दही-१५० मिली तांदुळ-१५ ग्रॅम साखर-५ ग्रॅम	मौसमी फळ-१ नग (१०० ग्रॅम)
दुपारी १२.०० वा.	सोजी खिचडी सोजी-२० ग्रॅम मूगडाळ- १५ ग्रॅम कंदभाजी-५० ग्रॅम	ताक-लाह्या दही-१०० मिली लाहया-२५ ग्रॅम केळ १ नग-१०० ग्रॅम	खिचडी तांदुळ-५० ग्रॅम मुगडाळ-२५ ग्रॅम कंदभाजी-५० ग्रॅम फळभाजी-५० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम
दुपारी ३.०० वा.	दुध-१५० मिली साखर-५ ग्रॅम	काळा चहा-(१५० मिली) साखर-५ ग्रॅम, चहापत्ती-२.५ ग्रॅम केळ- १ नग-१०० ग्रॅम	चहा-(१५० मिली) दुध-२५ मिली, साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम
दुपारी ५.०० वा.	सातु- गहू-२० ग्रॅम दाळवं- १५ ग्रॅम दुध-१५० मिली, साखर-१० ग्रॅम पाणी-१०० मिली (पातळकरण्यासाठी)	दहीपोहे दही-१५० मिली पोहे-१५ ग्रॅम साखर-५ ग्रॅम+मिठ	सोजी सोजी-५० ग्रॅम दुध-१५० मिली साखर-१५ ग्रॅम
रात्री ७.०० वा.	सोजी खिचडी सोजी-२० ग्रॅम मुगडाळ-१५ ग्रॅम,	दही-भात दही-१५० मिली तांदुळ-१५ ग्रॅम	खिचडी तांदुळ-५० ग्रॅम मुगडाळ-२५ ग्रॅम

	कंदभाजी-५० ग्रॅम	साखर-५ ग्रॅम	कंदभाजी-५० ग्रॅम फळभाजी-५० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम दही-१०० मिली
रात्री ९.०० वा.	दुध-२०० मिली साखर-५ ग्रॅम	ताक-लाह्या दही-१०० मिली लाह्या-२५ ग्रॅम केळ १ नग-१०० ग्रॅम	-

परिशिष्ट - १२ अ
प्रस्तावित प्रमाणित आहार
प्रौढ मनोरुग्ण पुरुष, स्त्री

खाद्यपदार्थाचे नाव	पुरुष (प्रमाण ग्रॅम/मिली)	स्त्री (प्रमाण ग्रॅम/मिली)		
		सर्वसाधारण स्त्री	गर्भवती स्त्री (अतिरिक्त)	स्तनदा स्त्री (अतिरिक्त)
तृणधान्य-:	३६०	३००		
गहूपीठ	२४०	१६०	+२५	+५०
तांदुळ	८०	१००		
पोहे/रवा/सोजी	४०	४०		
डाळ/उसळ/ मांसाहारी पदार्थ :	१२०	९०		
डाळ	८०	६०		+२०
उसळ	४०	३०		
भाज्या-:				
हिरवी पालेभाजी	१००	१००		
फळभाजी	२००	२००		
कंदभाजी	१००	१००		
फळे-:				
सिझनल फळ	१ नग (१५० ग्रॅम)	१ नग (१५० ग्रॅम)		१ नग (१५० ग्रॅम)
दुध	३०० मिली	३००मिली	+१०० मिली	+१०० मिली
साखर/गुळ	२०	१०	+५	+२०
खाद्य तेल	३०	२०	+५	+१०
मसाला साहित्य	१०	१०		
मीठ	५	५		
चहापत्ती	५	५		
तेलबीया	३०	३०	+१०	+१०

अंडी/उसळ	१	१	+१ नग/५० ग्रॅम	
प्रथिने (ग्रॅम)	८७.५	७४.२	+२२.०	+१७.०
उष्मांक (कि.कॅ.)	२६९०	२१३५	+३५०	+६००

टिप:- १. मांसाहाराकरिता ७५ ग्रॅम मांस/मासे/अंडी आठवड्यातून दोन वेळा दुपारच्या जेवणातील डाळीऐवजी देता येईल.

२. उच्चरक्तदाबाच्या रुग्णांसाठी वैद्यकीय सल्ल्यानुसार मीठाचे प्रमाण ठरवावे. (५ ग्रॅम मीठात २ ग्रॅम सोडीयम असते)

३. मनोरुग्ण हे शारीरिक आजारी नसल्यामुळे त्यांना संपूर्ण आहार देण्यात येतो.

४. डाळी उसळी यामध्ये सर्व प्रकारचे कडधान्य मुग, मटकी, चवळी, हरभरा, वाटाणा, मसुर तसेच डाळीमध्ये तुर, चणा, सालीची मुगडाळ, उडीद, मसुर, चवळीची डाळ याचा समोवश असावा.

५. दुधाची अॅलर्जी असल्यास सोया मिल्कचा वापर करता येऊ शकेल.

६. मनोरुग्णांकरीता मध्यम काम करणारे पुरुष/स्त्री यांची मानके वापरण्यात आली आहे.

७. बटाट्याचा समावेश कंदभाजी मध्ये न करता तृणधान्यामध्ये करण्यात यावा. आहारतज्ञांनी बटाट्याचा समावेश भाजीत केल्यास त्यानुसार तृणधान्याचा प्रमाणात समायोजन करावे.

८. स्तनदामातांसाठी अतिरिक्त उष्मांकाची गरज पूर्णकरण्याकरिता शेंगदाणा गुळाचा लाडु/कुट देण्यात यावा.

९. आहारात तेलबीयांचा वापर चटणीच्या स्वरूपात करण्यात यावा.

संदर्भ:१- Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA २०२०)
Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad Indian food composition table
२- Food and Nutrition volume २ (Swaminathan १-२३)

परिशिष्ट - १२ अ
प्रस्तावित प्रमाणित आहाराचे विवरण
प्रवर्ग- प्रौढ मनोरुग्ण (पुरुष, स्त्री)

वेळ	आहारातील पदार्थ	पुरुष (प्रमाण ग्रॅम/मिली)	स्त्री (प्रमाण ग्रॅम/मिली)	गर्भवती स्त्री (अतिरिक्त)	स्तनदा स्त्री(अतिरिक्त)
			सर्वसाधारण स्त्री		
			दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम		
सकाळी ९.०० वा. नास्ता	पोहे/रवा/सोजी/ इडली २ नग	४० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम	४० ग्रॅम, तेल-२.५ ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम		
	उसळ	उसळ-४० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम शेंगदाणे-५ ग्रॅम	उसळ-३० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-२.५ ग्रॅम शेंगदाणे-५ ग्रॅम		
	फळ	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१०० ग्रॅम)		+१ नग (१०० ग्रॅम)
	अंडी/उसळ	१ नग	१ नग	+१ नग-२५	+१ नग-२५

				ग्रॅम	ग्रॅम
दुपारी १२.०० वा. जेवण	पोळी	३ पोळ्या-१२० ग्रॅम	२ पोळ्या-८० ग्रॅम	+१ पोळी - २५ ग्रॅम	+१ पोळी-२५ ग्रॅम
	भात	भात-४० ग्रॅम	भात-५० ग्रॅम		
	वरण	डाळ-४० ग्रॅम तेल-२.५ ग्रॅम	डाळ-३० ग्रॅम तेल-२.५ ग्रॅम	+तेल ५ ग्रॅम	+डाळ १० ग्रॅम + तेल ५ ग्रॅम
	भाजी	फळभाजी-१५० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-१० ग्रॅम शेंगदाणा कुट-२.५ ग्रॅम	फळभाजी-१५० ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम शेंगदाणा कुट- २.५ ग्रॅम		
	सलाद	कंदभाजी-२० ग्रॅम फळभाजी-५० ग्रॅम	कंदभाजी-२० ग्रॅम फळभाजी-५० ग्रॅम		
	चटणी/लाडु	शेंगदाणा/जवस/तीळ-१० ग्रॅम	शेंगदाणा/जवस/तीळ-१० ग्रॅम	+१० ग्रॅम	+१० ग्रॅम
दुपारी ३.०० वा. चहा	चहा (१००मिली)	दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम	दुध-५० मिली साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती- २.५ ग्रॅम	फळ +१ नग (१०० ग्रॅम)	फळ+१ नग (१०० ग्रॅम)
	अंडी/उसळ	---	---	+१ नग/२५ ग्रॅम	
संध्याकाळी ६.०० वा. जेवण	पोळी	३ पोळ्या-१२० ग्रॅम	२ पोळ्या-८० ग्रॅम		+१ पोळी-२५ ग्रॅम
	भात/ सोजी	भात ४० ग्रॅम	भात ५० ग्रॅम		
	डाळभाजी/वरण +पालेभाजी	डाळ ४० ग्रॅम पालेभाजी-१०० ग्रॅम तेल-१० ग्रॅम शेंगदाणे-२.५ ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम	डाळ ३० ग्रॅम पालेभाजी-१०० ग्रॅम तेल-७.५ ग्रॅम शेंगदाणे-२.५ ग्रॅम कंदभाजी-२० ग्रॅम		+डाळ १० ग्रॅम
	सलाद	फळांचा सलाद ५० ग्रॅम	फळांचा सलाद ५० ग्रॅम		
	चटणी	शेंगदाणा/जवस/ तीळ-१० ग्रॅम	शेंगदाणा/जवस/तीळ-१० ग्रॅम		
रात्री ९.०० वा.	हळदीयुक्त दुध (गोल्डन मिल्क)	दुध-२०० मिली साखर-१० ग्रॅम	दुध-२०० मिली	+१०० मिली	+१०० मिली

भाग ३ उपचारात्मक आहार

परिशिष्ट-१३

प्रस्तावित प्रमाणित आहार

प्रवर्ग - प्रौढ रुग्ण - मधुमेह/ हृदयरोग (पुरुष, स्त्री)

खाद्यपदार्थाचे नाव	पुरुष (प्रमाण ग्रॅम/मिली)	स्त्री (प्रमाण ग्रॅम/मिली)		
		सर्वसाधारण स्त्री	गर्भवती स्त्री (अतिरिक्त)	स्तनदा स्त्री (अतिरिक्त)

गहूपीठ	१५०	१००		+५०
तांदुळ	५०	५०		
उपमा/रवा/सोजी/इडली (२ नग)	५०	५०		
डाळ/सोजी				
डाळ	५०	५०		
उसळ	३०	३०		
भाज्या				
हिरवे पाल्या भाजी	१५०	१५०		
फळभाजी	१५०	१५०		
कंदभाजी (कांदा, गाजर, मुळा, बिट)	१००	१००		
फळे				
सिझनल फळे (संत्री, मोसंबी, सफरचंद, पेरु इ.)	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१०० ग्रॅम)		
दुध (स्कीम मिल्क)	५०० मिली	५०० मिली	+२०० मिली	+२०० मिली
खाद्य तेल	२०	२०	+१०	+१०
मसाला साहित्य	१५	१५		
मीठ	१०	१०		
चहापत्ती	५	५		
अंडी/उसळ	१ नग	१ नग	+१ नग २० ग्रॅम	+१ नग २५ ग्रॅम
मेथीदाना	२०	२०		
तेलबीया (जवस, तीळ, मगज बी,)/शेंगदाणे+फुटाणे	२५	२५		
सोयाचंक	१०	१०		
प्रथिने (ग्रॅम)	८६.०	७३	+२२.०	+१७.०
उष्मांक (किलोकॅलरी)	१९५०	१७५०	+३५०	+६००

- टिप:- १. मांसाहाराकरीता ७५ ग्रॅम मांस/मासे/अंडी आठवड्यातून दोन वेळा दुपारच्या जेवणातील डाळीऐवजी देता येईल.
२. उच्चरक्तदाबाच्या रुग्णांनी वैद्यकीय सल्ल्यानुसार मीठाचे प्रमाण ठरवावे व त्यांच्या आहारात साखरेचा समावेश करण्यात यावा.
३. ५०० मिली दुधापैकी १५० मिली दुधाचे दही द्यावे.
४. डाळी व उसळी मध्ये सर्व प्रकारच्या डाळी व उसळीचा समावेश करावा.
५. आहारात नमुद प्रमाणात भात द्यावा.
६. गहूपीठात मेथीदानापावडरचा समावेश करावा.
७. दुपारच्या चहासोबत भाजलेले शेंगदाणे व फुटाणे, जवस, तीळ, मगज बीया यांचा समावेश करावा.
८. सकाळ व दुपार च्या भाजीमध्ये प्रथिने म्हणून सोयाचंकचा वापरा करावा.
९. हृदयरोगग्रस्त रुग्णांनी दुपारच्या चहा सोबत शेंगदाणे ऐवजी राजगीच्याचे लाडू घेणे फायदेशीर राहील.

संदर्भ:१. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA२०२०), Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad
२. Krause's Food, Nutrition & Diet Therapy (Chapter-३३), Normal & Therapeutic Nutrition (Chapter-३३,३५,३६,३७)

परिशिष्ट - १३अ
प्रस्तावित प्रमाणित आहाराचे विवरण
प्रवर्ग - प्रौढ रुग्ण - मधुमेह/हृदयरोग (पुरुष, स्त्री)

वेळ	आहारातील पदार्थ	पुरुष (प्रमाण ग्रॅम/मिली)	स्त्री (प्रमाण ग्रॅम/मिली)		
			सर्वसाधारण स्त्री	गर्भवती स्त्री (अतिरिक्त)	स्तनदा स्त्री (अतिरिक्त)
सकाळी ६.०० वा.	चहा (१५० मिली)	दुध-२५ मिली चहापत्ती-२.५ ग्रॅम	दुध-२५ मिली चहापत्ती-२.५ ग्रॅम		
सकाळी ९.०० वा. नास्ता	पोह/उपमा/सोजी/ रवा/इडली २ नग	५० ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	५० ग्रॅम		
	उसळ (मटकी/हरभरा/ वाटाणा चवळी इ.)	उसळ-३० ग्रॅम कंदभाजी-५० ग्रॅम तेल-२.५ ग्रॅम	उसळ-३० ग्रॅम कंदभाजी-५० ग्रॅम तेल-२.५ ग्रॅम		
	दुध	१५० मिली	१५० मिली	+१०० मिली	+१०० मिली
	फळ	१ नग (१०० ग्रॅम)	१ नग (१०० ग्रॅम)		
	अंडी/उसळ	१ नग/२० ग्रॅम	१ नग/२० ग्रॅम	+१ नग/२० ग्रॅम	
दुपारी १२.०० वा. जेवण	पोळी+ मेथीदाना पावडर	३ पोळ्या-७५ ग्रॅम+ मेथीदाना पावडर १० ग्रॅम	२ पोळ्या-५० ग्रॅम+ मेथीदाना पावडर १० ग्रॅम		+१ पोळी-२५ ग्रॅम
	भात	भात- २५ ग्रॅम	भात- २५ ग्रॅम		
	वरण	डाळ -२५ ग्रॅम तेल -२.५ ग्रॅम	डाळ -२५ ग्रॅम तेल -२.५ ग्रॅम		
	भाजी+सोयाचंक	फळभाजी -१५० ग्रॅम सोयाचंक-५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम	फळभाजी -१५० ग्रॅम सोयाचंक-५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम		
	सलाद	कंदभाजी- २५ ग्रॅम	कंदभाजी- २५ ग्रॅम		
	दही	१ वाटी १५० ग्रॅम	१ वाटी १५० ग्रॅम		
दुपारी ४.०० वा. चहा+फळ	चहा (१५० मिली)	दुध -२५ मिली चहापत्ती -२.५ ग्रॅम	दुध -२५ मिली चहापत्ती -२.५ ग्रॅम	+१०० ग्रॅम (१ नग फळ)	+१०० ग्रॅम (१ नग फळ)
	भाजलेले शेंगदाणे,फुटाणे,जवस ,तीळ,मगज बीया	२५ ग्रॅम	२५ ग्रॅम		
रात्री ७.०० वा.	पोळी + मेथीदाना पावडर	३ पोळ्या-७५ ग्रॅम मेथीदाना पावडर १० ग्रॅम	२ पोळ्या-५० ग्रॅम मेथीदाना पावडर १० ग्रॅम		+१ पोळी -२५ ग्रॅम

	भात	भात-२५ ग्रॅम	भात-२५ ग्रॅम		
	डाळ-भाजी-सोयाचंक	डाळ-२५ ग्रॅम पालेभाजी -१५० ग्रॅम ५ ग्रॅम सोयाचंक ५ ग्रॅम तेल	डाळ-२५ ग्रॅम पालेभाजी -१५० ग्रॅम ५ ग्रॅम सोयाचंक ५ ग्रॅम तेल		
	सलाद	कंदभाजी-२५ ग्रॅम	कंदभाजी-२५ ग्रॅम		
रात्री ९.०० वा.	हळदीयुक्त दुध (गोल्डन मिल्क)	दुध-१५० मिली	दुध-१५० मिली	+१०० मिली	+१०० मिली

परिशिष्ट - १४

प्रस्तावित प्रमाणित आहार

प्रवर्ग- प्रौढ रुग्ण-मुत्रपिंड विकार (प्रथिने-४० ग्रॅम) (पुरुष, स्त्री) डायलिसिस

खाद्यपदार्थाचे नाव	पुरुष व स्त्री (प्रमाण ग्रॅम/मिली)
तृणधान्य-	
गहूपीठ	१००
सोजी	३०
तांदुळ	१००
पोहे	५०
साबुदाणा/आरारुट	३०
डाळ/उसळ	
डाळ (Masur)	३०
भाज्या	
फळभाजी	२००
कंदभाजी	१००
सिझनल फळ १ नग	सफरचंद/पिअर/पेरु/पपई २ काप
दुध/ताक (गाय)	२०० मिली
खाद्य तेल	२५
मसाला साहित्य	५
मीठ	वैद्यकीय सल्ल्यानुसार
चहापत्ती	५
साखर	२०
उष्मांक (किलो कॅलरी)	१४८२
प्रथिने	४३.५
टिप:-१. मिठ व पाण्याचे प्रमाण वैद्यकीय सल्ल्यानुसार ठरवावे. (५ ग्रॅम मीठात २ ग्रॅम सोडीयम असते)	
२. मूगडाळीचा वापर करू नये.	

३. डायलिसीस रुग्णासाठी प्रति १० ग्रॅम प्रथिने वाढविण्यासाठी २ अंज्याचा पांढरा भाग/ २०० मिली दुध (५० ग्रॅम पनीर करण्याकरीता) वाढविणे.
४. प्रामुख्याने दुधी वर्गातील भाज्या तसेच बटाटे वापरावा. ५. प्रति १० ग्रॅम प्रथिने कमी करण्यासाठी ३० ग्रॅम गहू, ३० ग्रॅम तांदुळ व १०० मिली दुध कमी करावे. ६. कोथिंबीर, पुदीना, आले वापरून सुप रुग्णांना देता येईल. ७. RDA २०२० नुसार सामान्य कार्यकरण्याच्या पुरुषांसाठी २११० उष्मांक ४२.९ ग्रॅम प्रथिने व स्त्रीयांना १६६० उष्मांक व ६३.३ ग्रॅम प्रथिने आहेत, पुरुषांना १ पोळी अतिरिक्त देणे आवश्यक आहे. पुरुषांना २ पोळी व स्त्रीयांसाठी १ पोळी.
संदर्भ :१. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA), Nutritive Value of Indian Foods National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad २. Krause's Food, Nutrition & Diet Therapy (Chapter-४४) ३. Brenner & Recter's The Kidney by Karl Skorecki, Glenn, M. Cherries, Phillip A. Madden, Marten W. Talk & Alan S. L. Yu.

परिशिष्ट - १४अ
प्रस्तावित प्रमाणित आहाराचे विवरण
प्रवर्ग - प्रौढ रुग्ण - मुत्रपिंड विकार (प्रथिने-४० ग्रॅम) (पुरुष, स्त्री) डायलिसीस

वेळ	आहाराचे विवरण	खाद्यपदार्थाचे प्रमाण
सकाळी ६.०० वा.	काळा चहा - (१०० मिली)	साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम
सकाळी ८.०० वा.	पोहे /दाळव/ उपमा	५० ग्रॅम कंदभाजी-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम
सकाळी १०.०० वा.	फळ	१ मौसमी फळ (१०० ग्रॅम) १ नग
दुपारी १२.०० वा.	पोळी भात वरण दही भाजी	२ नग १०० ग्रॅम तांदुळ-५० ग्रॅम डाळ-१५ ग्रॅम दही-५० मिली फळभाजी-२०० ग्रॅम तेल-१० ग्रॅम
दुपारी ३.०० वा.	काळाचहा-(१५० मिली)	साखर-५ ग्रॅम चहापत्ती-२.५ ग्रॅम
दुपारी ५.०० वा.	साबुदाणा कांजी/आरारुट कांजी	साबुदाणा/ आरारुट - ३० ग्रॅम दुध-१०० मिली साखर-१० ग्रॅम

रात्री ७.०० वा.	ज्वारीची भाकरी/सोजी भात वरण भाजी सलाद	१ नग -३० ग्रॅम तांदुळ- ५० ग्रॅम डाळ-१५ ग्रॅम भाजी-७५ ग्रॅम सलाद-३५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम
-----------------	---	---

**परिशिष्ट - १५ प्रस्तावित प्रमाणित आहार
प्रवर्ग - राईल्स ट्युब फीड**

खाद्यपदार्थाचे नाव	पुरुष व स्त्री (प्रमाण ग्रॅम/मिली)
तृणधान्य :-	
गहूपीठ	४०
डाळ :-	
मुगडाळ	६०
भाज्या :-	
पालेभाजी	१००
फळभाजी	१००
फळ:-	
मोसंबी/संत्रा	२ नग (२००ग्रॅम)
दुध	१००० मिली
साखर	३०
खाद्य तेल	२०
मीठ	१० (वैद्यकीय सल्ल्यानुसार)
पोषण मुल्ये:-	
प्रथिने (ग्रॅम)	५८.०
उष्मांक (किलो कॅलरी)	१६००
टिप:-१. रुग्णाच्या आवश्यकते प्रमाणे वैद्यकीय सल्ल्यानुसार प्रत्येक वेळच्या आर.टी. फीडचे प्रमाण ठरवावे व पोषक घटकांचे संतुलन सांभाळावे.	
२. नळीत अडथळा निर्माण होणार नाही याबाबत दक्षता घ्यावी.	
३. प्रति १०.० ग्रॅम प्रथिने वाढविण्यासाठी २ अंज्याचा पांढरा भाग/३०० मिली दुध वाढवावे.	
४. प्रामख्याने दुधी वर्गातील भाज्या वापराव्या.	
५. ५ ग्रॅम मीठात २ ग्रॅम सोडीयम असते.	
६. RT Feedतयार करण्याकरीता लागणारे साहित्य कच्चा स्वरूपात पुरविण्यात यावे.	
७. RT Feed त्वरीत रुग्णांच्या आवश्यकतेनुसार वार्डमध्ये बनवुन देण्यात यावे.	
संदर्भ:- १. Recommended Dietary Allowances for Indians (RDA), Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad.	

परिशिष्ट - १५ अ

प्रस्तावित प्रमाणित आहाराचे विवरण

प्रवर्ग - राईल्स ट्युबफीड (नमुना आहार) (हा आहार शस्त्रक्रियेच्या तिसऱ्या दिवसांपासून देता येवू शकेल)

वेळ	आहाराचे विवरण	खाद्यपदार्थाचे प्रमाण
सकाळी ६.०० वा.	दुध	दुध-२०० मिली साखर-५ ग्रॅम
सकाळी ८.०० वा.	सातु	गहु-२० ग्रॅम मुगडाळ-५ ग्रॅम दुध-१५० मिली साखर-५ ग्रॅम
सकाळी १०.०० वा.	भाज्यांचे सुप	पालेभाजी-५० ग्रॅम फळभाजी-५० ग्रॅमतेल-५ ग्रॅम
दुपारी १२.०० वा.	डाळीचे सुप	मुगडाळ-२५ ग्रॅम तेल-५ ग्रॅम
दुपारी २.०० वा.	फळांचा रस	संत्रा/मोसंबी-२ नग साखर-५ ग्रॅम
दुपारी ४.०० वा.	सातु	गहु-२० ग्रॅम, मुगडाळ-५ ग्रॅम दुध-१५० मिली साखर-५ ग्रॅम
सायंकाळी ६.०० वा.	डाळ + भाज्यांचे सुप	डाळ-२५ ग्रॅम , पालेभाजी-५० ग्रॅम फळभाजी-५० ग्रॅम, तेल-१० ग्रॅम
रात्री ८.०० वा.	दुध	दुध-२५० मिली, साखर-५ ग्रॅम
रात्री १०.०० वा.	दुध	दुध-२५० मिली , साखर-५ ग्रॅम

भाग ४ पोषण पुनर्वसन केंद्रातील आहार

परिशिष्ट - १६

पोषण पुनर्वसन केंद्रातील बालकांचा आहार (F-७५)

सुरुवात आहार*-(बालकांना स्थिर करण्यासाठी आणि वाढीसाठी)

पदार्थाचे नाव व एकक	सुरुवात (स्टार्टअप) आहार प्रमाण	धान्य आधारित सुरुवात (स्टार्टअप) आहार
ताजे गाईचे दुध किंवा इतर दुध (टोन्ड डेअरी दुध) (मिली)	३००	३००
साखर (ग्रॅम)	१००	७०
मुरमुरा पावडर (ग्रॅम)	-	३५
खाद्य तेल (मिली)	२०	२०

पाणी : तयार करण्यासाठी (मिली)***	१०००	१०००
उष्मांक (किलो कॅलरी/१०० मिली)	७५	७५
प्रथिने (ग्रॅम/१०० मिली)	०.९	१.१
लॅक्टोज (ग्रॅम/१०० मिली)	१.२	१.२
<p>टिप:-</p> <p>* IAP २००६ च्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार</p> <p>पाणी मिसळण्याकरीता महत्वाच्या सुचना - सुरुवात (स्टार्टअप) आहाराचे विश्रण १००० मिली करण्यासाठी पाणी मिसळावे. निव्वळ १००० मिली पाणी मिसळू नये त्यामुळे मिश्रण सौम्य होईल. मिश्रण तयार करण्याच्या भांड्यातील मिश्रणवर हे पाणी टाकावे जेणे करुन १००० मिली मिश्रण करणे सोईचे होईल.</p> <p>धान्य आधारित कमी ऑसमॉलॅरीटी असलेला सुरुवातीचा आहार सततचा अतिसार असलेल्या बालकांना द्यावा. या नंतर हे कमी लॅक्टोज असलेला आहार देऊनही अतिसार सुरुच राहीला तर लॅक्टोज रहित आहार द्यावा.</p>		

लॅक्टोज रहित आहार

१००० मिली मधील खाद्यपदार्थ	धान्य आधारित सुरुवात (स्टार्टअप) आहार
अंड्याचा पांढरा भाग (ग्रॅम)	५०
ग्लुकोज (ग्रॅम)	३५
मुरमुऱ्याची पावडर (ग्रॅम)	७०
खाद्यतेल (ग्रॅम)	४०
मिसळण्यासाठी पाणी (मिली)	१०००
उष्मांक (किलो कॅलरी/१०० मिली)	७५
प्रथिने (ग्रॅम/१०० मिली)	१.०
लॅक्टोज (ग्रॅम/१०० मिली)	-
<ul style="list-style-type: none"> टिप:- अंड्याच्या पांढऱ्या भागा ऐवजी ३० ग्रॅम चिकन देता येईल. अंड्याचा पांढरा भाग पुर्ण वापरावा आणि तेल त्यानुसार मिसळावे. प्रथिनांसाठी शेंगदाणे, सोया किंवा स्थानिक पातळीवर उपलब्ध डाळी वापरता येतील, यामुळे आहाराचा निर्देशांक वाढेल व शिजवण्याची गरज भासेल. <p>संदर्भ:-</p> <p>१- Training Manual Facility Based Care of Severe Acute Malnutrition, Ministry of Health Welfare Govt. of India</p>	

परिशिष्ट - १७

पोषण पुनर्वसन केंद्रातील बालकांचा आहार (F-१००)
पुनर्वसनस्थिती (कॅचअप) आहार* (२ ते ७ दिवसानंतर देण्यात येणारा)

पदार्थाचे नाव व एकक	सुरुवात (कॅचअप) आहार प्रमाण	धान्य आधारित सुरुवात (कॅचअप) आहार
ताजे गाईचे दुध किंवा इतर दुध (टोन्ड डेअरी दुध) (मिली)	९००	७५०
साखर(ग्रॅम)	७५	२५
मुरमुरा पावडर (ग्रॅम)	-	७०
खाद्य तेल (मिली)	२०	२०
पाणी : तयार करण्यासाठी (मिली)***	१०००	१०००

उष्मांक (किलो कॅलरी/१०० मिली)	१००	१००
प्रथिने (ग्रॅम/१०० मिली)	२.९	२.९
लॅक्टोज (ग्रॅम/१०० मिली)	४.२	३
टिप:-* IAP २००६ च्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार वैद्यकीय गुंतागुंत असलेली सर्व सॅम बालके किंवा स्थिर झाल्यावर भूक मंदावलेली आणि गुंतागुंत नसलेली व चांगली भूक असलेल्या बालकांना पुनर्वसन काळजीची गरज असते. पुनर्वसन स्थिती मध्ये कॅचअप आहार, दैनंदिन काळजी आणि मातांचा सहभाग याचा समावेश असतो.		

कमी लॅक्टोज कॅचअप आहार

१००० मिली मधील खाद्यपदार्थ	धान्य आधारित सुरुवात (कॅचअप) आहार
अंड्याचा पांढरा भाग (ग्रॅम)	२५०
ग्लुकोज (ग्रॅम)	१२०
** मुरमुऱ्याची पावडर (ग्रॅम)	१२०
खाद्यतेल (ग्रॅम)	४०
उष्मांक (किलो कॅलरी/१०० मिली)	१००
प्रथिने (ग्रॅम/१०० मिली)	२.९
लॅक्टोज (ग्रॅम/१०० मिली)	१
टिप:-* अंड्याचा पांढरा भाग ऐवजी ७२ ग्रॅम चिकन देता येईल. संदर्भ:- १- Training Manual Facility Based Care of Severe Acute Malnutrition, Ministry of Health Welfare Govt. of India.	

परिशिष्ट - १८

प्रस्तावित प्रमाणित पौष्टिक बाळ आहार

१) बाळ आहार:-		२) बाळ आहार:-	
साहित्य	प्रमाण (ग्रॅम)	साहित्य	प्रमाण (ग्रॅम)
तांदुळ	२० ग्रॅम	मुरमुरे	५ ग्रॅम
मुगडाळ	५ ग्रॅम	मुगाची डाळ	५ ग्रॅम
रागी (नाचणी)	१० ग्रॅम	सफरचंद	२० ग्रॅम
दुध	१०० मि	गुळ	१० ग्रॅम
गुळ	१० ग्रॅम	खजूर	१० ग्रॅम
खजूर	१० ग्रॅम	बदाम	१० ग्रॅम
बादाम	१० ग्रॅम	दुध	१०० मि
तुप	२.५ ग्रॅम	तुप	२.५ ग्रॅम
पोषण मूल्ये		पोषण मूल्ये	

उष्मांक	३३१ किॅ	उष्मांक	३०९ किॅ
प्रथिने	८.७४ ग्रॅम	प्रथिने	८.२३ ग्रॅम

टिप:- हा आहार बालकांच्या मातांना घरी तयार देण्याबाबत सांगण्यात येवू शकेल.

संदर्भ- १) Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad.

परिशिष्ट - १९

प्रस्तावित प्रमाणित प्रौढांकरीता पौष्टिक आहार

१) न्युट्रिशन मिक्स :-		२) त्रिधान्य लाडू :-	
साहित्य	प्रमाण (ग्रॅम)	साहित्य	प्रमाण (ग्रॅम)
गहु	३० ग्रॅम	ज्वारी	२५ ग्रॅम
तांदुळ	१० ग्रॅम	तांदुळ	१० ग्रॅम
ज्वारी	१० ग्रॅम	गहु	२० ग्रॅम
अखवे मुग	३० ग्रॅम	तुप	१० ग्रॅम
दालिया	१० ग्रॅम	गुळ	३० ग्रॅम
बदाम	१० ग्रॅम	बदाम	१० ग्रॅम
दुध पावडर	३० ग्रॅम	शेंगदाणे	५ ग्रॅम
साखर	२५ ग्रॅम	पोषण मुल्ये	
पोषण मुल्ये		उष्मांक	५०९ किॅ
उष्मांक	५८० किॅ	प्रथिने	१० ग्रॅम
प्रथिने	२८ ग्रॅम		

टिप:- १) न्युट्रिशन मिक्स तयार करतांना सर्व पदार्थ खमंग भाजून पिठ तयार करावे व दुध पावडर व साखर करुन बरणीत भरुन ठेवावे.
 २) वरील सर्व पदार्थ तुपात भाजून पुड करुन घ्यावे.
 ३) गुळ मिसळून त्रिधान्य लाडू करावे.
 ४) हे लाडू/न्युट्रिशन मिक्स आहाराव्यक्तीरिक्त मधल्या वेळेत २ वेळा घेण्यात यावे.
 संदर्भ- १) Nutritive Value of Indian Foods, National Institute of Nutrition (ICMR) Hyderabad

५. राज्यातील सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या अखत्यारीत असणाऱ्या खालील रुग्णालयांना त्यासमोर नमूद केलेल्या रक्कमेस प्रशासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

अ.क्र.	रुग्णालयाचे नाव	खाटांची संख्या	आंतररुग्ण	रुग्णाचा रुग्णालयात मुक्कामाचा सरासरी कालावधी	आंतररुग्ण x रुग्णाचा रुग्णालयात मुक्कामाचा सरासरी कालावधी (४ x ५)	एका दिवसासाठी अपेक्षित दर	एकूण प्रशासकीय मान्यतेची रक्कम (६ x ७)
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Women Hospital, Akola	500	33183	3.03	100544.49	145	14578951.05
2	Sub District Hospital, Murtizapur	100	4969	1.47	7304.43	145	1059142.35
3	Rural Hospital, Akot	30	2513	0.50	1256.50	145	182192.50
4	Rural Hospital, Balapur	30	4327	0.62	2682.74	145	388997.30
5	Rural Hospital, Barshi Takli	30	1746	3.01	5255.46	145	762041.70
6	Rural Hospital, Chatari	30	3136	0.74	2320.64	145	336492.80
7	Rural Hospital, Telhar	30	1472	0.78	1148.16	145	166483.20
	AKOLA District Total	750	51346		120512.42	145	17474300.90
8	District Hospital, Amravati	379	31376	2.42	75929.92	145	11009838.40
9	Reginal Referral Hospital Amravati	200	15105	2.90	43804.50	145	6351652.50
10	Women Hospital, Achalpur	100	8706	3.59	31254.54	145	4531908.30
11	Women Hospital, Amaravati	400	12930	5.71	73830.30	145	10705393.50
12	Sub District Hospital, Achalpur	100	9559	2.34	22368.06	145	3243368.70
13	Sub District Hospital, Dharni	50	8416	2.74	23059.84	145	3343676.80
14	Sub District Hospital, Daryapur	50	3222	3.44	11083.68	145	1607133.60
15	Sub District Hospital, Morshi	50	5853	1.98	11588.94	145	1680396.30
16	Sub District Hospital, Teosa	50	3787	0.12	454.44	145	65893.80
17	Sub District Hospital, Chandur Bazar	50	2117	0.90	1905.30	145	276268.50
18	Rural Hospital, Anjagaon Surji	30	4413	3.56	15710.28	145	2277990.60
19	Rural Hospital, Bhatkuli	30	1904	2.13	4055.52	145	588050.40
20	Rural Hospital, Chandur Railway	30	2386	1.86	4437.96	145	643504.20
21	Rural Hospital, Chikhaldara	30	1421	3.51	4987.71	145	723217.95
22	Rural Hospital, Churni	30	2185	2.77	6052.45	145	877605.25
23	Rural Hospital, Dhamgangaon Railway	30	4610	1.77	8159.70	145	1183156.50
24	Rural Hospital, Nandgaon Khandeshwar	30	1847	2.49	4599.03	145	666859.35
25	Rural Hospital, Warud	30	3759	2.01	7555.59	145	1095560.55
	AMRAVATI District Total	1669	123596		350837.76	145	50871475.20
26	District Hospital, Buldana	306	20027	2.71	54273.17	145	7869609.65
27	General Hospital, Khamgaon	200	19660	1.09	21429.40	145	3107263.00
28	General Hospital, Shegaon	200	14173	1.63	23101.99	145	3349788.55
29	Women Hospital, Buldhana	100	8026	2.52	20225.52	145	2932700.40

30	Sub District Hospital, Malkapur	50	4429	1.05	4650.45	145	674315.25
31	Rural Hospital, Dhad	30	2353	1.11	2611.83	145	378715.35
32	Rural Hospital, Chikhali	30	2709	1.51	4090.59	145	593135.55
33	Rural Hospital, Deolgaon Raja	30	2295	1.08	2478.60	145	359397.00
34	Rural Hospital, Devulgaon Mahi	30	2409	0.61	1469.49	145	213076.05
35	Rural Hospital, Jalgaon Jamod	30	3676	0.97	3565.72	145	517029.40
36	Rural Hospital, Lakhawada	30	2941	1.29	3793.89	145	550114.05
37	Rural Hospital, Nandura	30	2615	1.05	2745.75	145	398133.75
38	Rural Hospital, Bibi	30	5034	0.82	4127.88	145	598542.60
39	Rural Hospital, Sangrampur	30	2589	0.09	233.01	145	33786.45
40	Rural Hospital, Hiwara Ashram	30	608	18.72	11381.76	145	1650355.20
41	Rural Hospital, Lonar	30	5034	0.82	4127.88	145	598542.60
42	Rural Hospital, Mehekar	30	2520	10.87	27392.40	145	3971898.00
43	Rural Hospital, Motala	30	15418	1.62	24977.16	145	3621688.20
44	Rural Hospital, Varvat bakal	30	5136	14.07	72263.52	145	10478210.40
45	Rural Hospital, Sindekheda raja	30	3218	0.95	3057.10	145	443279.50
	BULDHANA District Hospital	1306	124870		291997.11	145	42339580.95
46	District Hospital, Washim	200	16912	2.63	44478.56	145	6449391.20
47	Women Hospital, Washim	100	8240	2.63	21671.20	145	3142324.00
48	Sub District Hospital, Karanja	100	5684	3.46	19666.64	145	2851662.80
49	Rural Hospital, Malegaon	30	3796	1.63	6187.48	145	897184.60
50	Rural Hospital, Manglur pir	30	6892	1.07	7374.44	145	1069293.80
51	Rural Hospital, Manora	30	3700	2.05	7585.00	145	1099825.00
52	Rural Hospital, Risod	30	1999	2.80	5597.20	145	811594.00
53	Rural Hospital, Kamargaon	30	1785	2.74	4890.90	145	709180.50
54	Rural Hospital, Pohradevi	30	1838	0.38	698.44	145	101273.80
55	Rural Hospital, Ansing	30	3139	2.38	7470.82	145	1083268.90
	WASHIM District Total	610	53985		125620.68	145	18214998.60
56	Women Hospital, Yavatmal	100	2296	0.07	160.72	145	23304.40
57	Sub District Hospital, Umerkheda	100	3375	1.00	3375.00	145	489375.00
58	Sub District Hospital, Darwaha	50	5800	0.27	1566.00	145	227070.00
59	Sub District Hospital, Pandarkawada	50	7082	2.65	18767.30	145	2721258.50
60	Sub District Hospital, Pusad	50	7026	0.82	5761.32	145	835391.40
61	Rural Hospital, Aarni	30	6321	0.52	3286.92	145	476603.40
62	Rural Hospital, Babhulgaon	30	2116	1.10	2327.60	145	337502.00
63	Rural Hospital, Lohi	30	1034	0.72	744.48	145	107949.60
64	Rural Hospital, Digrus	30	11347	0.49	5560.03	145	806204.35
65	Rural Hospital, Ghatanji	30	4847	0.70	3392.90	145	491970.50
66	Rural Hospital, Kalamb	30	2116	0.65	1375.40	145	199433.00

67	Rural Hospital, Savna	30	4240	1.66	7038.40	145	1020568.00
68	Rural Hospital, Maregaon	30	2035	2.61	5311.35	145	770145.75
69	Rural Hospita, Mahagoan	30	1025	0.09	92.25	145	13376.25
70	Rural Hospital, Ner	30	1773	1.11	1968.03	145	285364.35
71	Rural Hospital, Karanji	30	16788	0.43	7218.84	145	1046731.80
72	Rural Hospital, Ralegaon	30	8073	1.69	13643.37	145	1978288.65
73	Rural Hospital, Wani	30	6527	1.72	11226.44	145	1627833.80
74	Rural Hospital, Zarijamani	30	1070	1.15	1230.50	145	178422.50
	YEOTMAL District Total	770	94891		94046.85	145	13636793.25
	Akola Circle Total	5105	448688		983014.82		142537148.90
75	District Hospital, Chha.Sambhajinagar	200	11425	2.52	28791.00	145	4174695.00
76	Sub District Hospital, Vaijapur	100	2123	2.98	6326.54	145	917348.30
77	Sub District Hospital, Sillod	50	8529	2.23	19019.67	145	2757852.15
78	Sub District Hospital, Gangapur	50	835	0.91	759.85	145	110178.25
79	Rural Hospital, Karmad	30	1240	1.86	2306.40	145	334428.00
80	Rural Hospital, Fulambri	30	2055	0.67	1376.85	145	199643.25
81	Rural Hospital, Deogaon rangari	30	1018	0.78	794.04	145	115135.80
82	Rural Hospital, Kannad	30	4142	4.08	16899.36	145	2450407.20
83	Rural Hospital, Pishor	30	2090	2.51	5245.90	145	760655.50
84	Rural Hospital, Khultabad	30	961	0.91	874.51	145	126803.95
85	Rural Hospital, Bidkin	30	3664	2.22	8134.08	145	1179441.60
86	Rural Hospital, Pachod	30	1846	0.91	1679.86	145	243579.70
87	Rural Hospital, Soygaon	30	1268	0.38	481.84	145	69866.80
88	Rural Hospital, Ajintha	30	2634	0.15	395.10	145	57289.50
	Chha.Sambahinagar District Total	700	43830		93085.00	145	13497325.00
89	District Hospital, Hingoli	200	22835	2.69	61426.15	145	8906791.75
90	Women Hospital, Basmat	60	3880	0.42	1629.60	145	236292.00
91	Sub District Hospital, Kalmanuri	100	5170	2.14	11063.80	145	1604251.00
92	Sub District Hospital, Basmat	50	3361	2.47	8301.67	145	1203742.15
93	Rural Hospital, Aundha Nagnath	30	3286	1.44	4731.84	145	686116.80
94	Rural Hospital, Akhada Balapur	30	5401	0.98	5292.98	145	767482.10
95	Rural Hospital, Sengaon	30	4420	1.25	5525.00	145	801125.00
	HINGOLI District Total	500	48353		97971.04	145	14205800.80
96	District Hospital, Jalna	200	17677	1.69	29874.13	145	4331748.85
97	Women Hospital, Jalna	100	17861	0.94	16789.34	145	2434454.30
98	Sub District Hospital, (50) Ambad	50	4103	2.11	8657.33	145	1255312.85
99	Rural Hospital, Badnapur	30	1686	0.98	1652.28	145	239580.60
100	Rural Hospital, Bhokardan	30	5758	0.94	5412.52	145	784815.40
101	Rural Hospital, Rajur (Jalna)	30	1224	2.09	2558.16	145	370933.20
102	Rural Hospital, Ghansawangi	30	2395	0.91	2179.45	145	316020.25

103	Rural Hospital, Jafrabad	30	1500	1.53	2295.00	145	332775.00
104	Rural Hospital, Tembhurni	30	1868	1.34	2503.12	145	362952.40
105	Rural Hospital, Ner (Jalna)	30	1391	2.13	2962.83	145	429610.35
106	Rural Hospital, Mantha	30	4498	1.03	4632.94	145	671776.30
107	Rural Hospital, Partur	30	3165	1.01	3196.65	145	463514.25
	JALNA District Total	620	63126		82713.75	145	11993493.75
108	District Hospital, Parbhani(DMER)	300	0	0.00	0.00	145	0.00
109	Ortho Hospital (Parbhani)	50	5674	2.84	16114.16	145	2336553.20
110	Women Hospital, Parbahani	100	9516	1.21	11514.36	145	1669582.20
111	Sub District Hospital, (50) Gangakhed	50	3920	0.69	2704.80	145	392196.00
112	Sub District Hospital, (50) Sello	50	6849	1.48	10136.52	145	1469795.40
113	Rural Hospital, Bori	30	7342	1.32	9691.44	145	1405258.80
114	Rural Hospital, Jintur	30	6357	2.57	16337.49	145	2368936.05
115	Rural Hospital, Manvat	30	4534	1.13	5123.42	145	742895.90
116	Rural Hospital, Palam	30	6029	2.58	15554.82	145	2255448.90
117	Rural Hospital, Pathari	30	2747	0.74	2032.78	145	294753.10
118	Rural Hospital, Purna	30	2921	0.53	1548.13	145	224478.85
119	Rural Hospital, Sonpeth	30	2569	0.53	1361.57	145	197427.65
	PARBHANI District Total	760	58458		92119.49	145	13357326.05
	Chha.Sambhajinagar Circle Total	2580	213767		365889.28		53053945.6
120	General Hospital, Ichalkaranji	200	23084	2.68	61865.12	145	8970442.40
121	Sub District Hospital, Gadhingalaj	100	3081	1.50	4621.50	145	670117.50
122	Sub District Hospital, Gandhinagar Colony	50	1967	3.65	7179.55	145	1041034.75
123	Services hospital, Kasba Bawada	50	3223	2.83	9121.09	145	1322558.05
124	Sub District Hospital, Kodoli	50	1902	2.34	4450.68	145	645348.60
125	Sub District Hospital, Gargoti	50	3057	8.68	26534.76	145	3847540.20
126	Rural Hospital, Aajra	30	2117	1.43	3027.31	145	438959.95
127	Rural Hospital, Chandgad	30	2641	0.82	2165.62	145	314014.90
128	Rural Hospital, Nesari	30	2725	1.42	3869.50	145	561077.50
129	Rural Hospital, Gaganbawda	30	2044	0.57	1165.08	145	168936.60
130	Rural Hospital, Hatkangale	30	1508	2.90	4373.20	145	634114.00
131	Rural Hospital, Pargaon	30	857	2.73	2339.61	145	339243.45
132	Rural Hospital, Kagal	30	1353	2.70	3653.10	145	529699.50
133	Rural Hospital, Murgud	30	1711	1.54	2634.94	145	382066.30
134	Rural Hospital, Khupire	30	1058	2.04	2158.32	145	312956.40
135	Rural Hospital, Panhala	30	1186	0.54	640.44	145	92863.80
136	Rural Hospital, Radhanagri	30	1855	2.99	5546.45	145	804235.25
137	Rural Hospital, Solankur	30	1151	1.46	1680.46	145	243666.70
138	Rural Hospital, Malkapur	30	1924	1.70	3270.80	145	474266.00
139	Rural Hospital, Dattawad	30	1092	2.31	2522.52	145	365765.40

140	Rural Hospital, Shirol	30	1005	1.81	1819.05	145	263762.25
	KOLHAPUR District Total	950	60541		154639.10	145	22422669.50
141	District Hospital, Ratnagiri (DMER)	300	0	0.00	0.00	145	0.00
142	Women Hospital, Ratnagiri (DMER)	100	0	0.00	0.00	145	0.00
143	Sub District Hospital, Kalambani	100	2772	2.08	5765.76	145	836035.20
144	Sub District Hospital, Kamthe	50	2285	2.96	6763.60	145	980722.00
145	Sub District Hospital, Dapoli	50	2864	1.90	5441.60	145	789032.00
146	Rural Hospital, Guhagar	30	1378	1.83	2521.74	145	365652.30
147	Rural Hospital, Lanja	30	866	0.90	779.40	145	113013.00
148	Rural Hospital, Mandangad	30	1038	1.45	1505.10	145	218239.50
149	Rural Hospital, Raipatan	30	805	1.52	1223.60	145	177422.00
150	Rural Hospital, Rajapur	30	1453	0.60	871.80	145	126411.00
151	Rural Hospital, pali	30	788	0.96	756.48	145	109689.60
152	Rural Hospital, Devrukh	30	937	1.01	946.37	145	137223.65
153	Rural Hospital, Sangmeshwar	30	848	1.84	1560.32	145	226246.40
	RATNAGIRI District Total	840	16034		28135.77	145	4079686.65
154	Sub District Hospital, Islampur	50	2063	2.55	5260.65	145	762794.25
155	Rural Hospital, Shirala	50	1737	2.00	3474.00	145	503730.00
156	Sub District Hospital, Kavthe Mahakal	50	1574	2.54	3997.96	145	579704.20
157	Rural Hospital, Atpadi	30	1177	0.96	1129.92	145	163838.40
158	Rural Hospital, Jat	30	1282	0.67	858.94	145	124546.30
159	Rural Hospital, Modgyal	30	1433	0.67	960.11	145	139215.95
160	Rural Hospital, Ambak Chinchani	30	1127	1.78	2006.06	145	290878.70
161	Rural Hospital, Kadegaon	30	898	1.45	1302.10	145	188804.50
162	Rural Hospital, Bhivghat karange	30	831	1.00	831.00	145	120495.00
163	Rural Hospital, Vita	30	1421	0.84	1193.64	145	173077.80
164	Rural Hospital, Belanki	30	758	3.01	2281.58	145	330829.10
165	Rural Hospital, Palus	30	1063	1.61	1711.43	145	248157.35
166	Rural Hospital, Kokrud	30	831	1.60	1329.60	145	192792.00
167	Rural Hospital, Tasgaon	30	1713	1.90	3254.70	145	471931.50
168	Rural Hospital, Ashta	30	964	2.24	2159.36	145	313107.20
	SANGLI District Total	510	18872		31751.05	145	4603902.25
169	Women Hospital, Kudal, Sindhudurg	100	1983	4.36	8645.88	145	1253652.60
170	Sub District Hospital, (100) Kankawli	100	5102	2.18	11122.36	145	1612742.20
171	Sub District Hospital, (100) Sawantwadi	100	5900	2.64	15576.00	145	2258520.00
172	Sub District Hospital, (50) Shiroda	50	1137	0.82	932.34	145	135189.30
173	Sub District Hospital, Vengurla(50)	50	690	2.29	1580.10	145	229114.50
174	Rural Hospital, Devgad	30	2483	1.55	3848.65	145	558054.25

175	Rural Hospital, Dodamarg	30	805	1.92	1545.60	145	224112.00
176	Rural Hospital, Kudal	30	678	1.04	705.12	145	102242.40
177	Rural Hospital, Malvan	30	1718	0.92	1580.56	145	229181.20
178	Rural Hospital, Pendurkatta	30	811	1.20	973.20	145	141114.00
179	Rural Hospital, Vaibhavadi	30	1446	0.90	1301.40	145	188703.00
	SINDHUDURG District Hospital Total	580	22753		47811.21	145	6932625.45
	Kolhapur Circle Total	2880	118200		262337.13		38038883.85
180	District Hospital, Beed	320	41866	2.29	95873.14	145	13901605.30
181	Women Hospital, Ambejogai	100	1302	4.28	5572.56	145	808021.20
182	Women Hospital, Necknoor	60	2628	1.45	3810.60	145	552537.00
183	Sub District Hospital, Kaij	100	5189	2.80	14529.20	145	2106734.00
184	Sub District Hospital, Parali	100	5069	1.58	8009.02	145	1161307.90
185	Sub District Hospital, Georai	50	1676	1.45	2430.20	145	352379.00
186	Rural Hospital, Aashti	30	2889	1.77	5113.53	145	741461.85
187	Rural Hospital, Dhanura	30	1448	1.43	2070.64	145	300242.80
188	Rural Hospital, Neknoor	30	2146	0.72	1545.12	145	224042.40
189	Rural Hospital, Dharur	30	269	0.30	80.70	145	11701.50
190	Rural Hospital, Nandurghat	30	1091	0.96	1047.36	145	151867.20
191	Rural Hospital, Majalgaon	30	2221	2.35	5219.35	145	756805.75
192	Rural Hospital, Talkheda	30	2915	1.52	4430.80	145	642466.00
193	Rural Hospital, Patoda	30	2211	0.78	1724.58	145	250064.10
194	Rural Hospital, Raimoha	30	674	1.46	984.04	145	142685.80
195	Rural Hospital, Chinchwan	30	808	0.28	226.24	145	32804.80
	BEED District Total	1030	74402		152667.08	145	22136726.60
196	General Hospital, Udgir	100	12275	1.92	23568.00	145	3417360.00
197	Women Hospital, Latur	100	9647	2.39	23056.33	145	3343167.85
198	Sub District Hospital, Nilanga	50	7285	3.06	22292.10	145	3232354.50
199	Rural Hospital, Ahmadpur	30	6036	1.45	8752.20	145	1269069.00
200	Rural Hospital, Ausa	30	2861	1.89	5407.29	145	784057.05
201	Rural Hospital, Killari	30	1787	2.24	4002.88	145	580417.60
202	Rural Hospital, Chakur	30	2031	3.27	6641.37	145	962998.65
203	Rural Hospital, Devani	30	1249	1.59	1985.91	145	287956.95
204	Rural Hospital, Jalkot	30	2437	1.47	3582.39	145	519446.55
205	Rural Hospital, Babalgaon	30	590	0.61	359.90	145	52185.50
206	Rural Hospital, Murud	30	3748	1.91	7158.68	145	1038008.60
207	Rural Hospital, Kasar Shirshi	30	1370	1.10	1507.00	145	218515.00
208	Rural Hospital, Renapur	30	2670	2.65	7075.50	145	1025947.50
209	Rural Hospital, Telgoan	30	738	3.69	2723.22	145	394866.90
210	Rural Hospital, Aurad Shahajani	30	971	2.09	2029.39	145	294261.55
211	Rural Hospital, Shirur Anantpal	30	1260	0.80	1008.00	145	146160.00
	LATUR District Total	640	56955		121150.16	145	17566773.20
212	District Hospital, Nanded	100	8089	1.54	12457.06	145	1806273.70

213	Women Hospital, Nanded	100	5531	3.61	19966.91	145	2895201.95
214	Sub District Hospital, Mukhed	100	12023	1.91	22963.93	145	3329769.85
215	Sub District Hospital, Kandhar	100	3037	2.10	6377.70	145	924766.50
216	Sub District Hospital Wadi (Budruk)	100	5908	0.64	3781.12	145	548262.40
217	Sub District Hospital, Deglur	50	5094	2.44	12429.36	145	1802257.20
218	Sub District Hospital, Hadgaon	50	6654	2.40	15969.60	145	2315592.00
219	Sub District Hospital, Gokunda	50	4486	2.69	12067.34	145	1749764.30
220	Sub District Hospital, Himayatnagar	50	5466	1.31	7160.46	145	1038266.70
221	Sub District Hospital, Biloli	50	5826	2.22	12933.72	145	1875389.40
222	Rural Hospital, Ardhapur	30	1798	4.10	7371.80	145	1068911.00
223	Rural Hospital, Bhokar	30	3583	1.39	4980.37	145	722153.65
224	Rural Hospital, Dharmabad	30	4009	1.66	6654.94	145	964966.30
225	Rural Hospital, Mandavi	30	510	1.30	663.00	145	96135.00
226	Rural Hospital, Loha	30	4125	2.49	10271.25	145	1489331.25
227	Rural Hospital, Mahur	30	2482	2.13	5286.66	145	766565.70
228	Rural Hospital, Barad	30	1901	0.93	1767.93	145	256349.85
229	Rural Hospital, Malegoan	30	1850	3.43	6345.50	145	920097.50
230	Rural Hospital, Ardhapur	30	738	0.69	509.22	145	73836.90
231	Rural Hospital, Naigaon	30	4555	1.89	8608.95	145	1248297.75
232	Rural Hospital, Umari	30	5777	1.36	7856.72	145	1139224.40
233	Rural Hospital, Kundalwadi	30	2105	0.91	1915.55	145	277754.75
	NANDED District Total	1110	95547		188339.09	145	27309168.05
234	District Hospital, Dharashiv(DMER)	200	0	0.00	0.00	145	0.00
235	Women Hospital, Dharashiv	60	9034	1.25	11292.50	145	1637412.50
236	Sub District Hospital, Omerga	100	5101	2.00	10202.00	145	1479290.00
237	Sub District Hospital, Tuljapur	100	7030	1.51	10615.30	145	1539218.50
238	Sub District Hospital, Kalamb	50	2964	1.19	3527.16	145	511438.20
239	Sub District Hospital, Paranda	50	2718	2.27	6169.86	145	894629.70
240	SDH Hospital, Naldurga	50	2225	1.09	2425.25	145	351661.25
241	SDH Hospital, Sastur (Sparsh)	50	2943	3.61	10624.23	145	1540513.35
242	Rural Hospital, Bhoom	30	2466	0.73	1800.18	145	261026.10
243	Rural Hospital, Marum	30	928	1.90	1763.20	145	255664.00
244	Rural Hospital, Ter	30	1537	1.55	2382.35	145	345440.75
245	Rural Hospital, Lohara	30	1989	1.81	3600.09	145	522013.05
246	Rural Hospital, Washi	30	1446	1.21	1749.66	145	253700.70
	DHARASHIV District Total	810	40381		66151.78	145	9592008.10
	Latur Circle Total	3590	267285		528308.11		76604675.95

247	District Hospital Palghar	200	2156	1.20	2587.20	145	375144.00
248	General Hospital, Manor	200	4264	2.05	8741.20	145	1267474.00
249	Sub District Hospital, Dahanu	100	8626	3.06	26395.56	145	3827356.20
250	Sub District Hospital, Jawar	100	16503	3.10	51159.30	145	7418098.50
251	SDH Hospital, Vikramgad	50	4531	1.39	6298.09	145	913223.05
252	Sub District Hospital, Kasa	50	7675	1.97	15119.75	145	2192363.75
253	SDH Hospital, Mokhada	50	5984	1.94	11608.96	145	1683299.20
254	Rural Hospital, Wangoan	30	1570	1.14	1789.80	145	259521.00
255	Rural Hospital, Boisar	30	1094	3.30	3610.20	145	523479.00
256	Rural Hospital, Palghar	30	4918	1.34	6590.12	145	955567.40
257	Rural Hospital, Talasari	30	3459	1.69	5845.71	145	847627.95
258	Rural Hospital, Virar	30	569	4.97	2827.93	145	410049.85
259	Rural Hospital, Wada	30	4349	1.01	4392.49	145	636911.05
	PALGHAR District Total	930	65698		146966.31	145	21310114.95
260	District Hospital, Raigad (DMER)	272	0	0.00	0.00	145	0.00
261	Sub District Hospital, Mangaon	100	8017	1.78	14270.26	145	2069187.70
262	Sub District Hospital, Panvel	100	7226	2.44	17631.44	145	2556558.80
263	Sub District Hospital, Pen	50	4061	1.30	5279.30	145	765498.50
264	Sub District Hospital, Roha	50	2075	2.44	5063.00	145	734135.00
265	Sub District Hospital, Karjat	50	3007	2.03	6104.21	145	885110.45
266	Sub District Hospital, Shrivardhan	50	2758	1.67	4605.86	145	667849.70
267	Rural Hospital, Poladpur	30	1063	0.96	1020.48	145	147969.60
268	Rural Hospital, Murud	30	2299	1.44	3310.56	145	480031.20
269	Rural Hospital, Mhasala	30	784	0.94	736.96	145	106859.20
270	Rural Hospital, Jasavali	30	2424	0.43	1042.32	145	151136.40
271	Rural Hospital, Mahad	30	3223	0.85	2739.55	145	397234.75
272	Rural Hospital, Chowk	30	1720	1.95	3354.00	145	486330.00
273	Rural Hospital, Kashele	30	1170	1.93	2258.10	145	327424.50
274	Rural Hospital, Tala	30	738	0.15	110.70	145	16051.50
275	Rural Hospital, Uran	30	1639	0.62	1016.18	145	147346.10
	RAIGAD District Total	942	42204		68542.92	145	9938723.40
276	General Hospital, Malavani	60	2640	3.08	8131.20	145	1179024.00
277	District Hospital, Thane	365	17847	4.07	72637.29	145	10532407.05
278	General Hospital, Bharatratna Pandit Bhimsen Joshi Hospital	200	9931	3.35	33268.85	145	4823983.25
279	Indira Gandhi Memorial Hospital, Bhiwandi	200	10281	2.42	24880.02	145	3607602.90
280	General Hospital, Ulhasnagar	200	11373	3.17	36052.41	145	5227599.45
281	Women Hospital, Ulhasnagar	60	3810	3.80	14478.00	145	2099310.00
282	Sub District Hospital, Shahapur	100	10914	2.62	28594.68	145	4146228.60
283	Sub District Hospital, Ambarnath	50	3582	1.22	4370.04	145	633655.80
284	Sub District Hospital,	50	2440	2.29	5587.60	145	810202.00

	Badlapur						
285	Rural Hospital, Ambadi phata	30	2156	1.20	2587.20	145	375144.00
286	Rural Hospital, Goveli	30	1657	2.73	4523.61	145	655923.45
287	Rural Hospital, Murbad	30	2991	1.55	4636.05	145	672227.25
288	Rural Hospital, Tokawade	30	1363	1.73	2357.99	145	341908.55
289	Rural Hospital, Khardi	30	3106	1.26	3913.56	145	567466.20
	THANE District Total	1435	84091		246018.5	145	35672682.5
	THANE Circle Total	3307	191993		461527.73		66921520.85
290	District Hospital, Bhandara	482	28227	3.41	96254.07	145	13956840.15
291	Women Hospital Bhandara	100	6053	0.18	1089.54	145	157983.30
292	Sub District Hospital, Tumsar	100	7620	2.44	18592.80	145	2695956.00
293	Sub District Hospital, Sakoli	50	3876	2.15	8333.40	145	1208343.00
294	Rural Hospital, Lakhandur	30	3225	1.92	6192.00	145	897840.00
295	Rural Hospital, Lakhani	30	1197	2.31	2765.07	145	400935.15
296	Rural Hospital, Palandur	30	2031	2.99	6072.69	145	880540.05
297	Rural Hospital, Mohadi	30	2504	0.52	1302.08	145	188801.60
298	Rural Hospital, Adyal	30	853	2.52	2149.56	145	311686.20
299	Rural Hospital, Pavni	30	2056	2.75	5654.00	145	819830.00
300	Rural Hospital, Sihora	30	1875	1.03	1931.25	145	280031.25
	BHANDARA District Total	942	59517		150336.46	145	21798786.70
301	Sub District Hospital, Chimur	100	4407	1.52	6698.64	145	971302.80
302	Sub District Hospital, Warora	100	5393	3.63	19576.59	145	2838605.55
303	Sub District Hospital, Rajura	100	7875	1.97	15513.75	145	2249493.75
304	Sub District Hospital, Mul	50	4149	2.42	10040.58	145	1455884.10
305	Rural Hospital, Ballarpur	30	3469	0.98	3399.62	145	492944.90
306	Rural Hospital, Bhadravati	30	1817	1.26	2289.42	145	331965.90
307	Rural Hospital, Bramhapur	30	3432	2.90	9952.80	145	1443156.00
308	Rural Hospital, Gondpimpri	30	2406	1.12	2694.72	145	390734.40
309	Rural Hospital, Gadchandur	30	2557	1.73	4423.61	145	641423.45
310	Rural Hospital, Korpana	30	2294	2.01	4610.94	145	668586.30
311	Rural Hospital, Nagbhid	30	1638	1.90	3112.20	145	451269.00
312	Rural Hospital, Sawali	30	935	1.55	1449.25	145	210141.25
313	Rural Hospital, Sindewahi	30	1401	2.11	2956.11	145	428635.95
314	Rural Hospital, Pombhurna	30	1275	1.07	1364.25	145	197816.25
315	Rural Hospital, Jivati	30	241	0.21	50.61	145	7338.45
	CHANDRAPUR District Total	680	43289		88133.09	145	12779298.05
316	District Hospital, Gadchiroli (DMER)	200	0	0.00	0.00	145	0.00
317	Women Hospital, Gadchiroli	100	9835	5.01	49273.35	145	7144635.75
318	Women Hospital Aheri	100	4264	0.33	1407.12	145	204032.40
319	Sub District Hospital, Kurukheda	50	3664	2.82	10332.48	145	1498209.60
320	Sub District Hospital, Aheri	50	7308	2.01	14689.08	145	2129916.60

321	Sub District Hospital, Armori	50	4316	2.61	11264.76	145	1633390.20
322	Rural Hospital, Etapalli	30	1332	2.35	3130.20	145	453879.00
323	Rural Hospital, Bhamragad	30	2561	2.71	6940.31	145	1006344.95
324	Rural Hospital, Aashti	30	1263	1.76	2222.88	145	322317.60
325	Rural Hospital, Charmoshi	30	4219	1.79	7552.01	145	1095041.45
326	Rural Hospital, Dhanora	30	2199	2.35	5167.65	145	749309.25
327	Rural Hospital, Korchi	30	1882	2.38	4479.16	145	649478.20
328	Rural Hospital, Mulchera	30	1442	2.48	3576.16	145	518543.20
329	Rural Hospital, Sironcha	30	2931	2.45	7180.95	145	1041237.75
330	Rural Hospital, Wadsa Desaiganj	30	1424	2.25	3204.00	145	464580.00
	GADCHIROLI District Total	820	48640		130420.11	145	18910915.95
331	Sub District Hospital, Tirora	50	996	2.65	2639.40	145	382713.00
332	Rural Hospital, Aamgaon	30	1300	1.00	1300.00	145	188500.00
333	Rural Hospital, Arjuni Morgaon	30	1485	1.77	2628.45	145	381125.25
334	Rural Hospital, Navegaon Bandh	30	1199	2.25	2697.75	145	391173.75
335	Rural Hospital, Chinchgad	30	1820	1.26	2293.20	145	332514.00
336	Rural Hospital, Deori	30	2781	1.17	3253.77	145	471796.65
337	Rural Hospital, Rajegaon	30	598	1.08	645.84	145	93646.80
338	Rural Hospital, Goregaon	30	1689	1.42	2398.38	145	347765.10
339	Rural Hospital, Sadak Arjuni	30	465	1.68	781.20	145	113274.00
340	Rural Hospital, Saundad	30	433	2.27	982.91	145	142521.95
341	Rural Hospital, Salekasa	30	1185	1.25	1481.25	145	214781.25
	GONDIA District Total	350	13951		21102.15	145	3059811.75
342	Women Hospital, Nagpur	500	23552	3.57	84080.64	145	12191692.80
343	Sub District Hospital, Kamptee	100	7585	1.40	10619.00	145	1539755.00
344	Sub District Hospital, Ramtek	50	2247	3.01	6763.47	145	980703.15
345	Rural Hospital, Bhivapur	30	1599	1.18	1886.82	145	273588.90
346	Rural Hospital, Hingana	30	1420	2.60	3692.00	145	535340.00
347	Rural Hospital, Kamleshwar	30	2163	1.26	2725.38	145	395180.10
348	Rural Hospital, Katol	30	3002	1.47	4412.94	145	639876.30
349	Rural Hospital, Kuhi	30	1784	1.95	3478.80	145	504426.00
350	Rural Hospital, Kondhali	30	629	1.96	1232.84	145	178761.80
351	Rural Hospital, Mouda	30	1794	0.88	1578.72	145	228914.40
352	Rural Hospital, Narkhed	30	2377	1.54	3660.58	145	530784.10
353	Rural Hospital, Parshivani	30	1164	2.96	3445.44	145	499588.80
354	Rural Hospital, Devlapar	30	1054	3.25	3425.50	145	496697.50
355	Rural Hospital, Umred	30	4078	1.56	6361.68	145	922443.60
	NAGPUR District Total	980	54448		137363.81	145	19917752.45
356	District Hospital, Wardha	282	12967	3.75	48626.25	145	7050806.25
357	Women Hospital, Wardha	100	4559	0.90	4103.10	145	594949.50
358	Sub District Hospital, Hinganghat	100	6447	2.77	17858.19	145	2589437.55

359	Sub District Hospital, Arvi	50	3280	1.08	3542.40	145	513648.00
360	Rural Hospital, Ashti	30	1532	0.39	597.48	145	86634.60
361	Rural Hospital, Bhidi	30	1373	1.53	2100.69	145	304600.05
362	Rural Hospital, Deoli	30	1897	1.56	2959.32	145	429101.40
363	Rural Hospital, Pulgaon	30	3212	0.35	1124.20	145	163009.00
364	Rural Hospital, Wadner	30	1066	1.05	1119.30	145	162298.50
365	Rural Hospital, Samudrapur	30	1195	0.82	979.90	145	142085.50
366	Rural Hospital, Karanja	30	1828	1.57	2869.96	145	416144.20
367	Rural Hospital, Selu	30	1862	1.48	2755.76	145	399585.20
	WARDHA District Total	772	41218		88636.55	145	12852299.75
	Nagpur Circle Total	4544	261063		615992.17		89318864.65
368	District Hospital, Ahilyanagar	274	30232	3.17	95835.44	145	13896138.80
369	Women Hospital, Ahilyanagar	100	1356	0.38	515.28	145	74715.60
370	Sub District Hospital, Karjat	50	1278	0.94	1201.32	145	174191.40
371	Sub District Hospital, Pathardi	50	5526	0.70	3868.20	145	560889.00
372	Sub District Hospital, Shrirampur	50	2331	2.08	4848.48	145	703029.60
373	Rural Hospital, Akole	30	3327	2.31	7685.37	145	1114378.65
374	Rural Hospital, Kotul	30	2892	0.78	2255.76	145	327085.20
375	Rural Hospital, Rajur	30	1166	1.50	1749.00	145	253605.00
376	Rural Hospital, samsherpur	30	3808	1.63	6207.04	145	900020.80
377	Rural Hospital, Jamkhed	30	83	0.58	48.14	145	6980.30
378	Rural Hospital, Kopergaon	30	343	5.42	1859.06	145	269563.70
379	Rural Hospital, Chinchondi	30	1090	1.65	1798.50	145	260782.50
380	Rural Hospital, Ghodegaon	30	902	2.87	2588.74	145	375367.30
381	Rural Hospital, Nevasa	30	1473	2.25	3314.25	145	480566.25
382	Rural Hospital, Parner	30	1219	3.58	4364.02	145	632782.90
383	Rural Hospital, Takli Dhokeshwar	30	1583	3.55	5619.65	145	814849.25
384	Rural Hospital, Loni	30	1167	1.73	2018.91	145	292741.95
385	Rural Hospital, Puntamba	30	1237	2.70	3339.90	145	484285.50
386	Rural Hospital, Rahata	30	5620	0.54	3034.80	145	440046.00
387	Rural Hospital, Rahuri	30	551	0.93	512.43	145	74302.35
388	Rural Hospital, Taharabad	30	739	0.56	413.84	145	60006.80
389	Rural Hospital, Wambori	30	1795	2.84	5097.80	145	739181.00
390	Rural Hospital, Sakkur	30	1622	1.66	2692.52	145	390415.40
391	Rural Hospital, Sangamner	30	1418	1.94	2750.92	145	398883.40
392	Rural Hospital, Bodhegoan	30	864	1.83	1581.12	145	229262.40
393	Rural Hospital, Shevgaon	30	1652	2.52	4163.04	145	603640.80
394	Rural Hospital, Shrigonda	30	1318	2.86	3769.48	145	546574.60
	AHILYANAGAR District Total	1184	76592		173133.01	145	25104286.45
395	District Hospital, Dhule	100	4402	2.35	10344.70	145	1499981.50
396	Women Hospital, Dhule	100	1270	3.57	4533.90	145	657415.50
397	Sub District Hospital,	100	5715	1.25	7143.75	145	1035843.75

	Shirpur						
398	Sub District Hospital, Dondaicha	50	4095	1.52	6224.40	145	902538.00
399	Rural Hospital, Songir	30	933	0.89	830.37	145	120403.65
400	Rural Hospital, Nizampur Jaitane	30	1270	3.57	4533.90	145	657415.50
401	Rural Hospital, Pimpalner	30	3282	0.89	2920.98	145	423542.10
402	Rural Hospital, Sakri	30	1670	1.03	1720.10	145	249414.50
403	Rural Hospital, Shindkheda	30	1420	1.77	2513.40	145	364443.00
404	Rural Hospital, Thalner	30	1576	0.89	1402.64	145	203382.80
	DHULE District Total	530	25633		42168.14	145	6114380.30
405	District Hospital, Jalgaon (DMER)	300	0	0.00	0.00	145	0.00
406	Women Hospital, Jalgaon	100	1993	3.78	7533.54	145	1092363.30
407	Sub District Hospital, Chopda	100	5569	2.31	12864.39	145	1865336.55
408	Sub District Hospital, Jamner	50	3937	1.46	5748.02	145	833462.90
409	Sub District Hospital, Muktainagar	50	3201	2.93	9378.93	145	1359944.85
410	Rural Hospital, Amalgaon	30	1159	1.51	1750.09	145	253763.05
411	Rural Hospital, Amalner	30	3276	1.54	5045.04	145	731530.80
412	Rural Hospital, Bhadgaon	30	2258	2.27	5125.66	145	743220.70
413	Rural Hospital, Bhusaval	30	1471	1.63	2397.73	145	347670.85
414	Rural Hospital, Varangaon	30	1406	1.47	2066.82	145	299688.90
415	Rural Hospital, Bodwad	30	1074	2.31	2480.94	145	359736.30
416	Rural Hospital, Chalisgaon	30	4050	1.21	4900.50	145	710572.50
417	Rural Hospital, Mehunbare	30	960	0.54	518.40	145	75168.00
418	Rural Hospital, Dharangaon	30	1990	2.00	3980.00	145	577100.00
419	Rural Hospital, Erandol	30	3217	1.27	4085.59	145	592410.55
420	Rural Hospital, Pahur	30	3937	1.46	5748.02	145	833462.90
421	Rural Hospital, Pachora	30	3423	1.34	4586.82	145	665088.90
422	Rural Hospital, Pimpalgaon (Hareshwar)	30	485	0.80	388.00	145	56260.00
423	Rural Hospital, Parola	30	1727	2.30	3972.10	145	575954.50
424	Rural Hospital, Pal	30	1442	0.48	692.16	145	100363.20
425	Rural Hospital, Raver	30	3847	1.21	4654.87	145	674956.15
426	Rural Hospital, Nhavi	30	1680	0.79	1327.20	145	192444.00
427	Rural Hospital, Kingoan	30	1557	0.21	326.97	145	47410.65
428	Rural Hospital, Sawada	30	948	0.59	559.32	145	81101.40
429	Rural Hospital, Yawal	30	2150	2.13	4579.50	145	664027.50
	JALGAON District Total	1200	56757		94710.61	145	13733038.45
430	District Hospital, Nandurbar(DMER)	200	0	0.00	0.00	145	0.00
431	Women Hospital, Nandurbar	100	2822	0.59	1664.98	145	241422.10
432	Women Hospital, Dhadgaon	100	2822	0.02	56.44	145	8183.80
433	Sub District Hospital, Navapur	50	3732	2.71	10113.72	145	1466489.40
434	Sub District Hospital, Taloda	50	5356	2.11	11301.16	145	1638668.20

435	Rural Hospital, Akalkuwa	30	5352	1.49	7974.48	145	1156299.60
436	Rural Hospital, Jamana Nbar	30	2013	1.43	2878.59	145	417395.55
437	Rural Hospital, Molgi	30	4754	1.20	5704.80	145	827196.00
438	Rural Hospital, Dhadgaon	30	7295	3.52	25678.40	145	3723368.00
439	Rural Hospital, Toranmal	30	402	2.84	1141.68	145	165543.60
440	Rural Hospital, Khodamali	30	2420	1.47	3557.40	145	515823.00
441	Rural Hospital, Ranala	30	2063	1.33	2743.79	145	397849.55
442	Rural Hospital, Dhanora	30	1787	1.47	2626.89	145	380899.05
443	Rural Hospital, Khandbara	30	4346	1.44	6258.24	145	907444.80
444	Rural Hospital, Visarwadi	30	3508	1.09	3823.72	145	554439.40
445	Rural Hospital, Mhasawad	30	2707	2.17	5874.19	145	851757.55
446	Rural Hospital, Mandane	30	2849	1.39	3960.11	145	574215.95
447	Rural Hospital, Shahada	30	1629	2.15	3502.35	145	507840.75
	NANDURBAR District Total	890	55857		98860.94	145	14334836.30
448	District Hospital, Nashik (DMER)	541	0	0.00	0.00	145	0.00
449	Reginal Referral Hospital, Nashik	100	8388	2.07	17363.16	145	2517658.20
450	General Hospital, Malegaon	200	34409	1.81	62280.29	145	9030642.05
451	Women Hospital, Malegaon	100	4261	3.02	12868.22	145	1865891.90
452	Sub District Hospital, Yevla	100	3744	2.14	8012.16	145	1161763.20
453	Sub District Hospital, Kalwan	100	8646	2.59	22393.14	145	3247005.30
454	Sub District Hospital, Manmad	50	3752	1.90	7128.80	145	1033676.00
455	Sub District Hospital, Niphad	50	2756	2.57	7082.92	145	1027023.40
456	Sub District Hospital, Trimbak	50	2868	3.30	9464.40	145	1372338.00
457	Sub District Hospital, Chandwad	50	3251	2.47	8029.97	145	1164345.65
458	Rural Hospital, Deola	30	1958	2.69	5267.02	145	763717.90
459	Rural Hospital, Umrane	30	1127	2.23	2513.21	145	364415.45
460	Rural Hospital, Dindori	30	2594	1.99	5162.06	145	748498.70
461	Rural Hospital, Vani	30	2310	2.17	5012.70	145	726841.50
462	Rural Hospital, Igatpuri	30	1880	1.98	3722.40	145	539748.00
463	Rural Hospital, Ghoti	30	2580	1.31	3379.80	145	490071.00
464	Rural Hospital, Abhona	30	2402	2.55	6125.10	145	888139.50
465	Rural Hospital, Dabhadi	30	1236	4.15	5129.40	145	743763.00
466	Rural Hospital, Zodga	30	1832	2.66	4873.12	145	706602.40
467	Rural Hospital, Nandgaon	30	3491	1.01	3525.91	145	511256.95
468	Rural Hospital, Dalwat	30	895	0.09	80.55	145	11679.75
469	Rural Hospital, Girnare	30	2544	2.05	5215.20	145	756204.00
470	Rural Hospital, Lalsalgaon	30	2276	1.05	2389.80	145	346521.00
471	Rural Hospital, Peth	30	2653	2.43	6446.79	145	934784.55
472	Rural Hospital, Pimpalgaon (Baswant)	30	207	2.31	478.17	145	69334.65
473	Rural Hospital, Dang Soundana	30	1889	2.18	4118.02	145	597112.90

474	Rural Hospital, Nampur	30	2502	2.06	5154.12	145	747347.40
475	Rural Hospital, Satana	30	2817	1.77	4986.09	145	722983.05
476	Rural Hospital, Dodi Budruk	30	1188	3.96	4704.48	145	682149.60
477	Rural Hospital, Sinnar	30	2727	1.90	5181.30	145	751288.50
478	Rural Hospital, Barhe	30	2803	1.49	4176.47	145	605588.15
479	Rural Hospital, Surgana	30	3302	1.57	5184.14	145	751700.30
480	Rural Hospital, Harsul	30	3589	1.02	3660.78	145	530813.10
481	Rural Hospital, Nagarsul	30	1623	3.24	5258.52	145	762485.40
	NASHIK District Total	2061	124500		256368.21	145	37173390.45
	Nasik Circle Total	5865	339339		665240.91		96459931.95
482	District Hospital, Pune	300	14741	3.51	51740.91	145	7502431.95
483	Women Hospital, Baramati	100	13630	2.69	36664.70	145	5316381.50
484	Sub District Hospital, Baramati	100	2425	3.17	7687.25	145	1114651.25
485	Sub District Hospital, Manchar	100	5343	1.42	7587.06	145	1100123.70
486	Sub District Hospital, Lohgoan	100	1843	1.98	3649.14	145	529125.30
487	Sub District Hospital, Lonawala	100	1843	1.98	3649.14	145	529125.30
488	Sub District Hospital, Indapur	100	3781	3.35	12666.35	145	1836620.75
489	Sub District Hospital, Bhore	50	2125	2.01	4271.25	145	619331.25
490	Sub District Hospital, Daund	50	3314	2.50	8285.00	145	1201325.00
491	Sub District Hospital, Vadgoan Maval (Kane phata)	50	1172	1.46	1711.12	145	248112.40
492	Rural Hospital, Ghodgaon	30	822	2.06	1693.32	145	245531.40
493	Rural Hospital, Rui	30	1073	3.25	3487.25	145	505651.25
494	Rural Hospital, Supa	30	1296	3.18	4121.28	145	597585.60
495	Rural Hospital, Yawat	30	2379	2.23	5305.17	145	769249.65
496	Rural Hospital, Nimgaon Ketaki	30	1792	1.56	2795.52	145	405350.40
497	Rural Hospital, Junner	30	1924	1.64	3155.36	145	457527.20
498	Rural Hospital, Narayangaon	30	1573	2.94	4624.62	145	670569.90
499	Rural Hospital, Chakan	30	919	5.74	5275.06	145	764883.70
500	Rural Hospital, Alandi	30	2603	1.85	4815.55	145	698254.75
501	Rural Hospital, Chandoli	30	2252	2.39	5382.28	145	780430.60
502	Rural Hospital, Kale Colony	30	1344	2.39	3212.16	145	465763.20
503	Rural Hospital, Paund	30	1714	2.88	4936.32	145	715766.40
504	Rural Hospital, Saswad	30	2045	1.68	3435.60	145	498162.00
505	Rural Hospital, Jejuri	30	1631	1.84	3001.04	145	435150.80
506	Rural Hospital, Nhawara	30	1316	3.85	5066.60	145	734657.00
507	Rural Hospital, Shirur	30	915	3.50	3202.50	145	464362.50
508	Rural Hospital, Shikrapur	30	1195	3.55	4242.25	145	615126.25
509	Rural Hospital Bhigvan	30	738	0.69	509.22	145	73836.90
510	Rural Hospital Malhan	30	738	3.69	2723.22	145	394866.90
511	Rural Hospital Taleghar	30	738	0.69	509.22	145	73836.90
512	Rural Hospital, Velha	30	1349	3.47	4681.03	145	678749.35

513	Rural Hospital, Bawada	30	738	0.69	509.22	145	73836.90
514	Rural Hospital, Kane Phata	30	481	4.52	2174.12	145	315247.40
515	Rural Hospital, Pabal	30	738	0.69	509.22	145	73836.90
	PUNE District Total	1770	82530		217279.05	145	31505462.25
516	District Hospital, Satara(DMER)	242	0	0.00	0.00	145	0.00
517	Womens Hospital Satara	100	1475	0.83	1224.25	145	177516.25
518	Sub District Hospital, Karad	100	9493	2.68	25441.24	145	3688979.80
519	Sub District Hospital, Phaltan	50	1964	2.52	4949.28	145	717645.60
520	Sub District Hospital, Mahabaleshwar	50	2473	1.44	3561.12	145	516362.40
521	Sub District Hospital, Koregaon	50	2293	3.28	7521.04	145	1090550.80
522	Rural Hospital, Medha	30	720	1.96	1411.20	145	204624.00
523	Rural Hospital, Somardi	30	995	4.32	4298.40	145	623268.00
524	Rural Hospital, Undale	30	1183	4.84	5725.72	145	830229.40
525	Rural Hospital, Khandala	30	731	2.11	1542.41	145	223649.45
526	Rural Hospital, Aundh	30	1018	2.17	2209.06	145	320313.70
527	Rural Hospital, Kaledhone	30	993	2.56	2542.08	145	368601.60
528	Rural Hospital, Waduj	30	1986	2.30	4567.80	145	662331.00
529	Rural Hospital, Pimpoda	30	1462	1.68	2456.16	145	356143.20
530	Rural Hospital, Dahiwadi	30	1076	1.34	1441.84	145	209066.80
531	Rural Hospital, Gondavale	30	951	3.02	2872.02	145	416442.90
532	Rural Hospital, Dhebevadi	30	1643	1.85	3039.55	145	440734.75
533	Rural Hospital, Patan	30	1667	2.51	4184.17	145	606704.65
534	Rural Hospital, Kashil	30	980	1.19	1166.20	145	169099.00
535	Rural Hospital, Wai	30	1986	0.60	1191.60	145	172782.00
	SATARA District Total	1012	35089		81345.14	145	11795045.30
536	District Hospital Solapur	100	12973	1.20	15567.60	145	2257302.00
537	Womens Hospital Solapur	100	1939	2.55	4944.45	145	716945.25
538	Sub District Hospital, Pandharpur	100	8224	2.74	22533.76	145	3267395.20
539	Sub District Hospital, Karmala	50	3035	2.74	8315.90	145	1205805.50
540	Sub District Hospital, Akluj	50	5784	5.66	32737.44	145	4746928.80
541	Rural Hospital, Akkalkot	30	3768	1.91	7196.88	145	1043547.60
542	Rural Hospital, Barshi	30	4901	0.58	2842.58	145	412174.10
543	Rural Hospital, Pangari	30	2483	0.82	2036.06	145	295228.70
544	Rural Hospital, Mada	30	2076	2.37	4920.12	145	713417.40
545	Rural Hospital, Kurduwadi	30	1467	2.99	4386.33	145	636017.85
546	Rural Hospital, Malshiras	30	2114	3.44	7272.16	145	1054463.20
547	Rural Hospital, Natepute	30	2444	2.85	6965.40	145	1009983.00
548	Rural Hospital, Mangalvedha	30	4468	3.51	15682.68	145	2273988.60
549	Rural Hospital, Mohol	30	1034	2.74	2833.16	145	410808.20
550	Rural Hospital, Shetphal	30	1985	3.83	7602.55	145	1102369.75
551	Rural Hospital, Wadala	30	2389	1.25	2986.25	145	433006.25
552	Rural Hospital, Karkamb	30	2927	0.96	2809.92	145	407438.40

553	Rural Hospital, Mandrup	30	1942	2.42	4699.64	145	681447.80
554	Rural Hospital, Sangola	30	1968	2.26	4447.68	145	644913.60
555	Rural Hospital, Walsang	30	2310	0.72	1663.20	145	241164.00
556	Rural Hospital, Jeur	30	2310	1.72	3973.20	145	576114.00
	SOLAPUR District Total	880	72541		166416.96	145	24130459.20
	Pune Circle Total	3662	190160		465041.15		67430966.75
	Maharashtra Total	31533	2030495		4347351.3		630365938.50

०६.अटी व शर्ती:

- १) सदर आहार सेवेसाठी शासन निर्णय, उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक भांखस-२०१४/प्र.क्र.८२/ भाग-III/उद्योग-४, दि.०१.१२.२०१६ अन्वये प्रसिध्द केलेल्या सुधारीत नियमपुस्तिकेत विहित कार्यपध्दतीचा अवलंब करण्यात यावा.
- २) सदर खरेदीसाठी शासन निर्णय, उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक संकीर्ण-२०१६/प्र.क्र.२१५/उद्योग-४, दि.२४.०८.२०१७ अन्वये शासकीय विभागांनी करावयाच्या कार्यालयीन खरेदीसाठीच्या कार्यपध्दती धोरणामध्ये सुधारणा केंद्र शासनाने विकसित केलेल्या गव्हर्नमेंट ई-मार्केटप्लेस (GeM) पोर्टलची कार्यपध्दतीचा अवलंब करण्यात यावा.
- ३) खरेदी करावाच्या बाबींचे तांत्रिक विनिर्देश (Technical Specification) संबंधीत तज्ञांनी तांत्रिक समिती/अधिकारी) मान्य केलेल्या विनिर्देशानुसार असावेत. तसेच सदर तांत्रिक विनिर्देश कोणत्याही पुरवठादारास फायदा होईल अशा रितीने तयार केलेले नसल्याबाबत खातरजमा करण्यात यावी. त्यानंतरच त्याबाबींची खरेदी करण्यात यावी.
- ४) प्रस्तावित खरेदीचे दर हे अंदाजित आहेत. त्यामुळे खरेदी प्रक्रियेअंती निश्चित करण्यात आलेला दर हा बाजारभावापेक्षा कमी असल्याबाबत आणि संबंधीत पुरवठादाराने या बाबींचा इतर ठिकाणी ज्या दराने पुरवठा केला आहे त्या दरापेक्षा जास्त नसल्याबाबत खातरजमा करण्यात यावी.
- ५) खरेदी करण्यात येणाऱ्या बाबींची पुरवठापूर्व व पुरवठ्यानंतर नमुना तपासणी (Pre/post dispatch random sample inspection) करून उचित व योग्य विनिर्देश असलेल्या वस्तुंचीच खरेदी करण्यात यावी.
- ६) खरेदी करण्यात येणाऱ्या बाबींचा पुरवठा झाल्यानंतर त्यांची साठवणूक व वितरण (Storage and Distribution) करणे तसेच पुरवठा साखळी व्यवस्थापन (Supply Chain management) व वस्तुसुची व्यवस्थापन (inventory Management) योग्य पध्दतीने करून सदर बाबी विनावापर पडून राहणार नाहीत व त्यांचा विहित मुदतीत वापर होईल याची दक्षता घेण्यात यावी.
- ७) सदर खरेदीची द्विरुक्ती (Duplication) होणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी.
- ८) केंद्रीय दक्षता आयोगाच्या मार्गदर्शक सूचनांचे संपूर्ण खरेदी प्रक्रिया राबविताना (CVC Guideline) तंतोतंत पालन करण्यात यावे.
- ९) खरेदी प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतर केंद्रीय खरेदी समितीच्या मान्यतेनंतरच पुरवठा आदेश निर्गमित करण्यात यावेत
- १०) सदर खरेदी १०.०० लक्ष पेक्षा जास्त असल्याने गव्हर्नमेंट ई मार्केटप्लेस (GeM) पोर्टलची कार्यपध्दतीची प्रक्रिया राबवून खरेदी करण्यात यावी
- ११) बाह्ययंत्रणेद्वारे / आऊटसोर्सिंगद्वारे काम करून घेण्याबाबत शासन परिपत्रक, वित्त विभाग दि. ३०.०९.२०२० व दि. २७.०४.२०२२ अन्वये मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत.

- सदर मार्गदर्शक सुचनांचे काटेकोरपणे पालन करावे. तसेच या आदेशात केलेल्या वेळोवेळी सुधारणा / तरतुदीचे पालन करणे आवश्यक राहिल.
- १२) प्रशासकीय मान्यता सार्वजनिक आरोग्य विभागांतर्गत सर्व रुग्णालयांसाठी लागू राहिल .
- १३) आहार सेवेसाठी अनुदान राज्यस्तर, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, जिल्हा वार्षिक योजना, आदिवासी योजना वा इतर स्तोत्रांतून अदा करता येतील. याबाबत आरोग्य सेवा आयुक्तालय, मुंबई हे सक्षम प्राधिकारी राहतील. तसेच देयके राज्य/जिल्हा/परिमंडळ स्तरावरून अदा करण्याबाबत आयुक्त, आरोग्य सेवा यांना अधिकार राहतील.
- १४) रुग्णालया व्यतिरिक्त सार्वजनिक आरोग्य विभागांतर्गत प्राथमिक आरोग्य केंद्रे यांना सदर दरानुसार आणि नियुक्त सेवा पुरवठाधारकामार्फत आयुक्त, आरोग्य सेवा यांच्या पुर्व परवानगीने सेवा घेता येईल.
- १५) आरोग्य विभागात नविन रुग्णालयांची निर्मिती होत असते, अशा रुग्णालयांना या प्रशासकीय मान्यतेच्या अनुषंगाने आहार सेवा सुरु करण्याचे आणि देयक अदा करण्याची मान्यता देण्याचे अधिकार आयुक्त, आरोग्य सेवा यांना राहिल.
- १६) तज्ञांनी तयार केलेला आहार रुग्णनिहाय तयार करण्यांत आला आहे काय आणि गुणवत्ता (Quality) तपासणीची जबाबदारी रुग्णालयातील आहारतज्ञ (Dietitian) यांची राहिल. आहारतज्ञ नसल्यास अधिसेविका/सहायक अधिसेविका/परिसेविका + अतिरिक्त जिल्हा शल्य चिकित्सक/वैद्यकीय अधिक्षक यांची राहिल.
- १७) रुग्णालयातील आहार सेवेबाबत संख्या आणि गुणवत्ते (Quality) ची संपूर्ण (overall) जबाबदारी अधिसेविका/सहायक अधिसेविका/परिसेविका + अतिरिक्त जिल्हा शल्य चिकित्सक/वैद्यकीय अधिक्षक यांची राहिल.
- १८) निविदेतील अटीबाबत संपूर्ण पर्यवेक्षण (overall supervision) उपसंचालक, आरोग्य सेवा, परिमंडळ व सहसंचालक, आरोग्य सेवा, रुग्णालये (राज्यस्तर) हे पर्यवेक्षकीय अधिकारी राहतील.
- १९) आयुक्तालयाने, आहार सेवेसाठी राज्यस्तरावर २०० पेक्षा जास्त खाटांच्या रुग्णालयासाठी व २०० पेक्षा कमी खाटांच्या रुग्णालयासाठी स्वतंत्र निविदा काढाव्यात त्यामध्ये प्राप्त झालेल्या निविदांना केंद्रिय खरेदीची मान्यता घेण्यात यावी. त्याचबरोबर, सदर निविदेचा कालावधी ३ वर्षाकरीता प्रस्तावित असल्याने escalation दराबाबत केंद्रिय खरेदी समितीच्या बैठकीमध्ये निर्णय घेण्यात यावा .
- २०) सदर आहार सेवेसाठी दराबाबत केंद्रिय खरेदीसाठी मान्यता दिल्यानंतर त्या पुढील काळात परिमंडळ निहाय नव्याने निर्माण होणाऱ्या रुग्णालयांना तेच आहार सेवेचे दर लागू करण्यात यावेत .
- २१) ICMR-२०२० मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे, आंतररुग्ण म्हणून रुग्णालयात दाखल असलेल्या रुग्णांना आयुक्तालयाने सादर केल्याप्रमाणे भाग-१ (बालरुग्ण) व भाग-२ (प्रौढ रुग्ण सर्व) यामधील तरतुदींचा उल्लेख निविदेच्या सूचनेमध्ये करण्यात यावा.
- २२) रुग्णांना देण्यात येणारा आहार वाया जाणार नाही याची खबरदारी घेण्यात यावी.
- २३) सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षामध्ये उपलब्ध असलेल्या निधीमधून खर्च भागविण्यात यावा.

०७. सदर खर्च लेखाशिर्ष २२१० ०१४६, २२१० ४२५९, २२१० ४६२४, २२१० ०३१५, २२१० ०२२६ व २२१० ०४१३, या लेखाशिर्षामधून १९ - आहार सेवा या उद्दिष्टाखाली उपलब्ध असलेल्या अनुदानातून भागविण्यात यावा.

०८. सदर शासन निर्णय वित्त विभाग क्र. विअप्र-२०१३/प्र.क्र.३०/२०१३/विनियम,भाग-२, दि. १७.०४.२०१५ सोबतच्या परिशिष्टातील वित्तीय अधिकार नियम पुस्तिका, १९७८, भाग-पहिला, उपविभाग-दोन मधील अ.क्र.४, नियम क्र. ७ अन्वये प्रशासकीय विभागास प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारानुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

०९. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२५१०२९१४४१५६२७१७ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(विलास बेद्रे)

उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत:

- १) महालेखापाल-१/२, महाराष्ट्र, (लेखा परिक्षा) (लेखा व अनुज्ञेयता), मुंबई/नागपूर.
- २) आयुक्त, आरोग्य सेवा व अभियान संचालक, राष्ट्रीय आरोग्य अभियान, मुंबई.
- ३) संचालक-१, आरोग्य सेवा, मुंबई.
- ४) सहसंचालक, आरोग्य सेवा (खरेदी कक्ष), मुंबई.
- ५) सहसंचालक, आरोग्य सेवा, रुग्णालये (राजस्तर), मुंबई.
- ६) उपसंचालक, आरोग्य सेवा अकोला, नागपूर, छ.संभाजीनगर, पुणे, ठाणे, कोल्हापूर, नाशिक, लातूर.
- ७) सर्व जिल्हाशल्यचिकित्सक.
- ८) सर्व जिल्हा आरोग्य अधिकारी
- ९) वित्त विभाग (कोषागारे/प्रशासन-५), मंत्रालय, मुंबई.
- १०) अवर सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग (अर्थसंकल्प), मंत्रालय, मुंबई.
- ११) निवडनस्ती (कार्यासन - रुशआ-१)